

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Vliv pěstounské péče na sebepojetí

Vypracovala: Barbora Marková

Vedoucí práce: Mgr. Bc. Tomáš Mrhálek

České Budějovice 2017

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Barbora Marková

Děkuji panu Mgr. Bc. Tomáši Mrhálkovi za odborné vedení práce, věcné připomínky, cenné rady a vstřícnost při konzultacích a vypracování bakalářské práce.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá měřením sebepojetí jedinců vyrůstajících v náhradní rodinné péči, v tomto případě konkrétně v péči pěstounské. Jsou zde popisovány i další formy náhradní péče. Práce se nezaměřuje pouze na přijaté děti, ale samozřejmě i na biologické, které jsou pěstounskou péčí také ovlivněny. Cílem je porovnat jednotlivé dimenze sebehodnocení a zjistit, zda mají děti v pěstounské péči a biologické děti z pěstounských rodin odlišné sebepojetí. Práce obsahuje základní informace o náhradní rodinné péči. Jedna z nejdůležitějších kapitol se týká tématu výchovy, a to jak v rodině, tak v širší společnosti. Popisuje důležitost rodiny, dalšího stimulujícího prostředí, činitele a podmínky, které mohou ovlivnit jedince v náhradní rodinné péči a jeho celkový vývoj.

Ústřední kapitolou je téma sebepojetí. V této kapitole rozebírám self model sebepojetí, které zasahuje do dalších okruhů, které práce zahrnuje. Je s ním neodmyslitelně spjata téma identity a osobních hodnot. Nejvíce se přikláním k pojetí dle Schwartze, které zde také podrobně představuji. Na tomto místě mluvím o životní spokojenosti, identitě, roli skupin, se kterou je spjata sociální interakce.

V náhradní rodinné péči se setkáváme s mnoha odlišnými původy jednotlivců, kteří do této péče přicházejí. Jedna z kapitol se tedy věnuje dětem jiného etnika. Rozebírám zde problematiku kooperace s těmito jedinci.

Pro další upřesnění role náhradní rodinné péče jsou zde uvedena také legislativní vymezení, jež jsou pro fungování pěstounské péče určující.

Ve výzkumu jsme využili dotazníky ve formě posuzovacích škál. Jedním z využívaných dotazníků je **Rosenbergova škála sebehodnocení RSS (vytvořená Rosenbergem, 1965), R self-esteem scale, vytvořená Rosenbergem (1965)** a zjišťující úroveň obecného sebehodnocení.

Dále byl využit dotazník hodnotových konstruktů, PVQ „portrait value Questionare“, jehož autorem je Schwartz (2001).

Další byl dotazník silných a slabých stránek, SDQ (Strength and difficulties questionnaire, sestavený Robertem Goodmanem (1997), který je zaměřen na oblast silných a slabých stránek jedince. Jako poslední je dotazník obecné vlastní efektivity, DOVE, dotazník

obecné vlastní efektivity, navržený M. Jerusalemem a R. Schwarzerem (1995). Tedy dotazník vnímané vlastní účinnost (Self efficacy scale).

Respondenti jsou pěstounské a biologické děti obou pohlaví ve věku 15–30 let. Pro výběr vzorku není rozhodující dosažený stupeň vzdělání či zaměstnání.

Hlavní přínos práce spočívá ve zjištění, zda se přijaté děti hodnotí lépe, či hůře než biologické, což se podle výsledků nepotvrdilo v žádném ze zkoumaných rysů sebepojetí ani hodnotovém portrétu. V rámci porovnání vlastního sebehodnocení se sebehodnocením druhého se také neprokázal žádný významný rozdíl. Práce tedy obhájí stanovisko, že odlišný biologický původ a vyrůstání v náhradní rodinné péči není nutně základním faktorem ovlivňujícím sebehodnocení.

Abstract

The bachelor thesis deals with self-esteem assessment of individuals who grow up in a substitutional parental care, specifically in foster care. Also other forms of substitutional care are described here. The thesis is not aimed only at adopted children but at biological ones who are also influenced by the foster care. The aim is to compare individual dimensions of self-esteem assessment and to discover whether there is a different kind of self-esteem assessment with children in foster care and biological children from fostering families. The thesis includes basic information about substitutional parental care. One of the most important chapters deals with a concept of growing up both within the family and society. It describes the importance of family, further stimulating environment, factors and conditions that can influence an individual in substitutional parental care and his/her general development.

The main chapter is focused on self-esteem assessment. A self-esteem model is evaluated, with connections to other thesis fields. A topic of identity and personal values is connected firmly with it. I tend to accept Schwartz concept, which I introduce in details. I mention life satisfaction, identity, group role, with which social interaction is connected.

The substitutional parental care can include many different origins of individuals who enter this care. One of the chapters deals with children from a different ethnic group and with problems of cooperation with these individuals.

For further specification of a substitutional parental care role, also legislative concepts are presented, which are essential for foster care functioning.

The research is based on rating scale questionnaires. One of these is the Rosenberg Self-esteem Scale RSEF (developed by Rosenberg, 1965), surveying a general level of self-esteem assessment.

Also a Schwartz Portrait Values Questionnaire (PVQ) was used.

The Strength and Difficulties Questionnaire (SDQ) follows. It is focused on strong and weak traits of an individual. The last questionnaire is the DOVE Self-efficacy Scale Questionnaire, designed by M. Jerusalem and R. Schwarzen (1995).

The respondents are the fostered and biological children of both genders aged 15-30. The level of achieved education is not significant for the sample selection.

The main contribution of the thesis is a finding whether the fostered children are easier evaluated than the biological ones. The research did not confirm this hypothesis in none of surveyed self-esteem features nor value portrait. There was also no significant difference between the self-esteem and the other one. The thesis defends a hypothesis that a different biological origin and growing-up in substitutional parental care is not necessarily the essential factor influencing the self-esteem assessment.

Obsah

Úvod.....	9
1 Sebepojetí	11
1.1 Dimenze sebepojetí	13
1.1.1 Kognitivní aspekt sebepojetí.....	13
1.1.2 Emocionální aspekt sebepojetí.....	13
1.1.3 Konativní aspekt sebepojetí	14
1.2 Tvorba sebepojetí	15
1.3 Sebepojetí v sociálních interakcích	16
1.3.1 Spokojenost.....	17
1.4 Identita.....	17
1.4.1 Změna identity	18
1.4.2 Adolescence	19
1.4.3 Skupinová příslušnost	20
1.5 Hodnoty a hodnotová orientace	22
1.5.1 Typy hodnot podle S. Schwartz	23
2 Výchova.....	25
2.1 Dopady nevhodného prostředí – původní rodina	26
2.2 Společnost a výchova	28
2.2.1 Rodičovská výchova	28
2.2.2 Sourozenci	31
3 Náhradní rodinná péče.....	33
3.1 Psychologická hlediska náhradní rodinné péče.....	33
3.1.1 Dopady předchozí nedostatečné péče	35
3.2 Specifika výchovy dětí v náhradní rodinné péči	35
3.2.1 Orientace ve vlastním původu	36
3.2.2 Vztahy s ostatními (biologickými) dětmi	36
3.2.3 Vztahy v rodině.....	37
3.2.4 Dítě jiného etnika.....	38
3.3 Typologie náhradní rodinné péče.....	39
3.3.1 Adopce	39
3.3.2 Pěstounská péče	40
3.3.3 Legislativní vymezení pěstounské péče.....	40
4 Úvod praktické části	42

5	Metodika.....	43
5.1	Výzkumný design.....	43
5.2	Metody sběru dat.....	43
6	Analýza dat.....	47
7	Výsledky.....	48
8	Diskuze.....	58
	Závěr.....	60
	Seznam použitých zdrojů a literatury.....	64
	Seznam grafů.....	67
	Seznam tabulek.....	68
	Seznam příloh.....	69
	Přílohy.....	70

Úvod

Problematika náhradní rodinné péče je i přes svou poměrně rozsáhlou historii poměrně aktuálním tématem. Ačkoliv v minulosti byla ústavní péče normou, v současné době převládají názory, které institucionální péči posuzují jako nedostačující pro zdravý psychický vývoj dítěte. Dnešní normy se posouvají k upřednostňování náhradní rodinné péče, jako je například pěstounství či adopce. Význam funkce náhradních rodin spočívá ve vytvoření bezpečného zázemí, správném modelu rodiny a vybudování funkční personální identity s adekvátním sebepojetím. Tyto self-konstrukty mohou být u dítěte v náhradní rodinné péči poznamenány dlouhodobým pobytem v ústavních zařízeních či traumatizujícími zkušenostmi z dysfunkční rodiny, proto je vhodné se zabývat rozdílem **???, který tyto děti mají oproti jiným** – v případě této práce v porovnání s biologickými dětmi pěstounů.

Teoretická část práce se věnuje popisu sebehodnocení, kde se zabývá jednotlivými složkami sebepojetí. Mezi ně patří kognitivní, emocionální a konativní aspekty. Sem je zahrnut také vliv sebehodnocení na vývoj dítěte, jeho spokojenost a sociální vztahy. V další části práce se zabývám obdobím adolescence, které má na tvorbu sebepojetí rozhodující vliv. Dochází v něm k největším změnám osobnosti včetně hodnotových orientací. Zohledněny jsou také specifické potřeby dětí v náhradní rodinné péči. S obdobím dospívání úzce souvisí vrstevnické skupiny, práce tedy popisuje i toto téma a možný negativní i pozitivní vliv. Stěžejní kapitolou je text popisující sebepojetí a s tím spojený rys **hodnotami** a motivací. Pro konkrétnější vhled do problematiky si práce všimá výchovy dětí s odlišným biologickým původem, přičemž v potaz jsou samozřejmě bráni i jedinci odlišného etnického původu. Pozornost je věnována také složkám self, formám výchovy a možným rizikům v životě jedince, popsány jsou základní odlišnosti v přístupech k dětem a ke zmapování komplikovanosti procesu osvojování jak z psychologického hlediska, tak z pohledu legislativního zakotvení, které se neustále mění.

V rámci empirické části se tato práce věnuje výzkumnému šetření sebepojetí v rámci náhradní rodinné péče. Cílem bakalářské práce je zjistit, jaký je rozdíl mezi biologickými a pěstounskými potomky v jednotlivých složkách sebepojetí, zjišťovaných formou sebesuzovacích škál, konkrétně dotazníků Rosenbergovy škály sebehodnocení (RSS), která zjišťuje strukturu globálního vztahu k sobě, dotazníku silných a slabých stránek, SDQ (Strength and difficulties questionnaire, dotazník silných a slabých stránek), který se

zabývá měřením silných stránek (např. prosociálnost) a slabých stránek (např. poruchy chování), dotazníku PVQ (Portrait values questionnaire), který zjišťuje hodnotové struktury, a dotazníku vnímané osobní efektivity (DOVE). Test se vztahuje na účinnost ve smyslu **generalizované vlastnosti či kompetence**. První část každého dotazníku se zaměřuje na hodnocení sebe sama, ve druhé části je použit stejný test v upravené podobě, který se zabývá hodnocením sourozence.

1 Sebepojetí

Sebepojetí je obecný pojem, zahrnující „souhrn představ a hodnoticích soudů, které o sobě člověk chová“ (Blatný, 2010, s. 107) a který zastřešuje dílčí složky sebesystému, které se v literatuře používají a mezi něž patří sebehodnocení, sebeobraz či sebe prezentace. Sebepojetí tedy můžeme chápat jako hypotetický konstrukt, kterým se snažíme popsat obsah vědomí vztahovaný k vlastnímu **já**“ (Slaměník, 2008, s. 96).

„Obraz sebe je součástí osobní mapy světa, a to jednou z nejdůležitějších částí, na tuto část se zaostřujeme svou pozorností, kdykoliv o něco jde, kdykoliv se rozhodujeme na křižovatce svého života“ (Balcar, 1991, s. 158). Podle Říčana (1975) na této mapě závisí veškeré jednání člověka. Duševně zdravý jedinec má svou mapu jasně uspořádanou, prokreslenou v osobních plánech do budoucnosti. Sebepojetí **má také významu obrazu světa**. Má-li sebepojetí plnit svou úlohu v integraci člověka s prostředím, jeho struktura musí být konzistentní. Takto soudržný vztah k sobě samému vede k pocitu jistoty.

Self má sociální původ. Významně ovlivňuje interpersonální vztahy a stejně tak vztah k sobě vzniká v rámci výchovy a vlivů prostředí, jako je například navazování sociálních vztahů, a pomocí zpětné vazby od širokého sociálního okolí. Sebepojetí zpětně ovlivňuje jedincovy další interpersonální vztahy a vztah k sobě samému (Leary a Tangney, 2003). Podle Bandury (1999) se složky sebepojetí podílejí na regulaci procesů kognice a schématickém zpracování osobních zkušeností, **reprezentací prožitků uložených v paměti a dochází k emoční aktivaci**. „V nejširším smyslu je sebepojetí percepcí sebe samého. Tyto percepce jsou formovány prostřednictvím zkušeností s prostředím ... a jsou ovlivněny zvláště posílením z prostředí a od významných druhých“ (Shavelson, Hubner a Santon, 1976, s. 411). Člověk je společenská osobnost, je pro něj kromě představy sama sebe důležitá také představa o jeho pozici, kterou zaujímá ve společnosti. Z pohledu sociálně kognitivní teorie osobnosti jsou psychologické mechanismy založeny na sociálních základech. K jejich dalšímu vývoji dochází v kulturním kontextu společnosti. V případě dostatečné stimulace dochází ke specificky lidskému kognitivnímu jednání, jako jsou sebereflexe a seberegulace. V utváření JÁ (self) jsou tedy sociální interakce nepostradatelné.

Člověk je subjektem a současně objektem své osobní reflexe. Právě k tomu je zapotřebí uvědomění si sebe sama. Na citový vztah k sobě má vliv celá řada faktorů. Sebehodnocení

vychází ze sociálního srovnávání, tedy posuzování své osobní činnosti. Pro budování sebehodnoticích kritérií je pro jedince podstatné posílení z prostředí významných osob. Mezi další faktory, jež mají dopad na sebehodnocení a kognitivní diskrepanci, řadíme pozitivní a negativní afektivitu. Součástí sebepojetí je tzv. činné **Já. !!!!!!!!!!!!!!!NUTNÉ SE ROZHODNOUT, JAK PSÁT SLOVO „JÁ“ – ALE ROZHODNĚ JEDNOTNĚ: já nebo Já nebo JÁ** „Rozlišení mezi Já jako subjektem a Já jako objektem poznání je teoreticky podloženo koncepcí reprezentace pojmové informace v paměťovém systému“ (Blatný, 2012, s. 115). Já je spojeno s úsilím a s pocitem vlastní unikátnosti. Má také významný vliv na paměť a spojením s ním dochází k procesu seberegulace. Cílem činného Já sebereflexe je tvorba sebesystému. V této teorii je schopnost seberegulace vnímána jako nepříjemný stav, který zapříčiňuje porovnávání sebe sama se svými osobními standardy. To často vede k pocitům diskrepance. Podle Higginse (1987) **diskrepance mezi reálným já** **Pojmem ideální já je označováno pojetí, jak „Představa člověka o tom, jaký by chtěl být“**(Slaměnik, I., Výrost, s. 19). Ideální já má společné prvky s budoucím já. „V případě reálného já mluvíme o současném stavu jedince, jak se hodnotí a za koho se považuje. Současné já je produktem minulé zkušenosti. Diskrepance mezi reálným a ideálním Já se projevuje v absenci pozitivních závěrů o sobě a je spojena s depresivně laděnými negativními emocemi, jako je nespokojenost“ (Higgins, 1987, s. 50). Lidé jsou motivováni k dosažení stavu, kdy jejich sebepojetí souhlasí s jejich primárními standardy. Sebeuvědomění je nutným předpokladem pro dosažení autentického bytí (Leary a Tangney, 2003). „Ačkoliv se introverti a extraverti neliší v míře diskrepance mezi reálným a ideálním Já, velikost diskrepance je spojena s nízkým sebehodnocením pouze u introvertů, u extravertů je tento vztah neprůkazný“ (Blatný, 1991, s. 17). Na základě tvrzení Higginse (1987) vede diskrepance mezi oddělenými reprezentacemi k určitým formám úzkosti a zranitelnosti vůči negativním jevům. Vytváří se tak podklad pro nedostatečné sebehodnocení.

Self teorie, které jsou součástí psychologie osobnosti, kladou důraz na jáskou zkušenost, která představuje jedinečnost osobnosti a neopakovatelnou skladbu vlastností a charakteristik. „Potřeba udržovat konzistentní představu sebe a potvrzovat ji se uplatňuje do té míry, že lidé jsou ochotni akceptovat negativní informace o sobě, pokud odpovídají jejich sebepojetí“ (Blatný a kol., 2012, s. 116). Vědomí přítomnosti identity navozuje pocit vlastní totožnosti a unikátnosti. Jedině tak lze dospět k zakotvenosti v daném prostředí.

Obsah sebepojetí by tedy měl splňovat úlohu nástroje orientace v osobním životě. Strukturace obsahu vede ke stabilizaci vlastní činnosti.

1.1 Dimenze sebepojetí

1.1.1 Kognitivní aspekt sebepojetí

Sebepojetí se dá dále dělit na jednotlivé dimenze (Slaměník, 2008), kdy jako jednu z nich můžeme chápat kognitivní aspekt sebepojetí, jehož součástí jsou kognitivní schémata (self schéma). Ta slouží jako ukazatel informací, které budou považovány za podstatné k vlastnímu já a které jsou výsledkem zobecňování procesu sebepercepce. Schémata fungují také jako filtr informací, které zpracováváme, a následně díky nim dochází k určité rekonstrukci zážitku z minulosti. Prostřednictvím tohoto procesu dojde ke stabilizaci a integraci sebepojetí, které tedy spočívá v paměťových konstruktech skládajících se ze znalostí a zkušeností konkrétního člověka. Základem jsou tedy poznatky a zkušenosti, z nichž je prototyp já uložen v paměti. Toto prototypické já souvisí s modely asociativních sítí. V rámci kognitivního aspektu je sebepojetí definováno jako dynamický systém kognitivních schémat. Sebepojetí je provázáno mnoha prvky, jež tvoří dimenze dodávající pojmu sebepojetí náležitou komplexitu. Jedinec s vyrovnanými emocemi a adekvátními reakcemi se vyznačuje rovnoměrným rozložením aspektů Já k tvorbě jasného sebepojetí. „Jasnost sebepojetí je jednoduše definována jako míra, do jaké jsou obsahy sebepojetí jasně a přesvědčivě definovány, jak jsou vnitřně konzistentní a časově stabilní. Je spojena s dobrým sebepoznáním a ve svém důsledku vede k větší sebejistotě a celkově kladnému emočnímu postoji k sobě“ (Blatný a kol., 2012, s. 123).

Tyto kognitivní informace nelze izolovat od emocí, proto další významnou dimenzí sebepojetí je též jeho emoční aspekt. Prožívání a hodnocení určité situace je vždy spojeno s nějakým kognitivním obsahem.

1.1.2 Emocionální aspekt sebepojetí

Emoční aspekt sebepojetí je významný pro další sebehodnocení, jelikož „sebepojetí není jen souhrn představ o sobě, byť smysluplně zorganizovaných, je v něm zároveň vyjádření i vztah k sobě charakterizovaný emočními prožitky Já, který se realizuje v rámci základní dimenze hodnocení, tedy pozitivita–negativita“ (Blatný a kol., 2010, s. 125). Tento aspekt zahrnuje jak jednotlivé prvky konkrétního hodnocení, tak i celkové sebehodnocení jedince.

Emoce dodávají psychice rozměr citového prožívání, jehož prostřednictvím se buduje vztah k sobě. Základem principu hodnocení je pozitivita a negativita. Emocionální složka je základem schopnosti sebereflexe a pozitivního emocionálního vývoje.

.....složka představuje citový vztah k sobě. Tento aspekt se odráží především v sebepojetí. Vyjadřuje vztah, jaký k sobě jedinec chová, a na rozdíl od kognitivní složky dodává psychice citové prožívání. V emočním aspektu hrají svou roli pojmy jako sebeúcta, sebevědomí, sebedůvěra apod. Způsob prožívání emočních zážitků je součástí sebehodnocení. „Důležité je nejen to, co si o sobě myslíme sami, ale i to, jak si představujeme, že nás vnímají a hodnotí druzí lidé, na jejichž mínění nám záleží“ (Výrost a Slaměník, 2008, s. 99). Každý má potřebu udržet si pozitivní vztah k sobě samému a na základě této potřeby se objevují sklony k benefiktanci, což v tomto případě znamená snahu o pohlížení na sebe jako na efektivního a kompetentního jedince. Na základě toho se mění i vnímání atribuce. Úspěchy připisujeme svým schopnostem, naopak z neúspěchů viníme okolnosti. Pokud člověk musí čelit náročnému úkolu, u kterého existuje pravděpodobnost neúspěchu, již předem sám sebe omlouvá a cíleně znevýhodňuje. Předem se tak připravuje na neúspěch či projevuje snahu se situaci vyhnout.

1.1.3 Konativní aspekt sebepojetí

Konativní nebo také behaviorální aspekt sebesystému „bychom mohli charakterizovat jako tendenci či připravenost jednat takovým způsobem, který souvisí se sebepojetím a sebehodnocením“ (Slaměník a Výrost, 2008, s. 101). Konativní složku lze považovat za jakousi připravenost jednat s informacemi o sobě a o svém sebehodnocení. Tvoří základ pro další seberealizační tendence a plní také motivační funkci. Vyjadřuje skutečnost, že představa sebe, ať už z hlediska stávajícího (aktuálního já), nebo z hlediska možných já (zvláště ideálního já) se v průběhu vývoje stává hlavním faktorem psychické regulace chování“ (Blatný, a kol. 2010, s. 129).

Konativní složku ovlivňuje množství dalších faktorů, například osobní prezentace, které vznikají ze snahy změnit smýšlení druhých lidí o sobě samém. Dosažení ideálního já vede k určité životní spokojenosti. Mezi spokojeností a sebehodnocením je výrazná souvislost, jež zahrnuje představy a hodnocení sebe sama a vlastního života. I přes tento vztah nelze říci, že každý, kdo je spokojený sám se sebou, je spokojený i se svým životem. Stejně tak jedinec spokojený se svým životem nemusí být nutně spokojený se sebou. Tento jev lze

vysvětlit faktem, že sebehodnocení a spokojenost jsou spjaty s odlišnými stránkami osobnosti (Blatný, 2010).

1.2 Tvorba sebepojetí

„Odlišit sebe sama od okolního prostředí je první nutný krok při utváření vztahu k sobě“ (Slaměník, 1997, s. 186). Základem budování sebehodnocení je aktivní přizpůsobování se prostoru, k čemuž dochází již ve velmi raném věku. Tímto způsobem se mapuje osobní prostor a ohraničenost vůči okolí. Prostřednictvím interpersonálních interakcí dochází k rozvoji řeči a myšlení, což nevyhnutelně vede ke schopnosti uvědomovat si sám sebe. Sebepojetí se neustále mění a vyvíjí v průběhu celého života. Přestože vliv osobních dispozic je velmi významný, interpersonální vztahy mají svou neopomenutelnou úlohu.

Gergenovi (1986) vymezili 4 hlavní procesy, které mají značný vliv na utváření vztahu k sobě. V první řadě jde o fenomén tzv. „zrcadlového já“, jehož podstata je funkce druhých jako zrcadla, ve kterém by měl jedinec nalézt sám sebe. Naše osobní já je tedy vlastně obrazem toho, jak si myslíme, že nás vnímají druzí. Dalším procesem je sociální srovnávání. V tomto případě se sebehodnocení člověka odvíjí od srovnávání s ostatními lidmi. Jejich prostřednictvím zjišťuje, jaké chování je sociálním prostředím schvalováno, jaké je naopak nežádoucí. Na základě přirozeného vývoje a role prostředí dochází k přijímání sociálních rolí. Pokud jsou tyto role společensky žádoucí, zvyšuje se tak sebehodnocení a pozitivní přístup sám k sobě. Poslední proces se skládá z percepce sociální odlišnosti. Lidé mají sklon klást důraz na vlastní odlišnost od prostředí. O jáských prezentacích lze také mluvit v časovém rámci. „Časový horizont zahrnuje kromě aktuálních představ a úvah o Já také představy a hodnocení vlastní minulosti stejně jako pohled do budoucna“ (Slaměník, 1997, s. 189). V tomto směru tedy můžeme uvažovat o minulém, přítomném a budoucím já. Objektem největších změn je minulé já. S odstupem času jsou lidé schopni na sebe nahlížet jinak. To je ovlivněno také novými informacemi, které nám poskytují odlišný náhled.

Podle Bema (1972) je přítomné já produktem zobecněné minulé zkušenosti a aktuální sebepercepce a introspekce. *Budoucí já* vzniká na základě reprezentací předchozích já. Zaměřuje se na budoucí úkoly a cíle. *Budoucí já* je někdy spojováno s tzv. *ideálním já*. „Do struktury jáství patří souborná představa našich cílů, obraz toho, oč usilujeme a na co si myslíme, že stačíme, jací chceme být“ (Směkal, 2002, s. 109). Jedinci, kteří se často

zaměřují na introspekci a sebereflexi, mají vysoké sebeuvědomění. Jsou také méně závislí na hodnocení druhých. Naopak ti, kteří věnují zvýšenou pozornost svému chování ve společnosti, jsou poměrně závislí na mínění svého okolí. Dalším aspektem důležitým pro rozvoj sebepojetí je vědomí vlastní hodnoty. Pojí se s významem smyslu života. Pokud má jedinec pevné, strukturované sebepojetí, mívá také pozitivní sebehodnocení. „Pocit vnitřní jednoty já vyjadřuje prožitek osobní integrity, ucelenosti a je dán souladem a koordinací základních charakteristik osobnosti“ (Smékal, 2002, s. 348). Tento pocit ale může být negativně ovlivňován vnitřními konflikty protichůdných osobnostních charakteristik. Na celkové tvorbě jáských pocitů má podíl reálné já, v tomto případě obraz vlastních preferovaných charakteristik. Samozřejmě jsou tedy popírány možné negativní prvky charakteristiky.

1.3 Sebepojetí v sociálních interakcích

Sociální interakce jsou „proces, při němž se lidé vzájemně ovlivňují prostřednictvím výměny myšlenek, citů a společných aktivit“ (Giddens, 1999 s. 28). Tento proces je základní formou socializace našeho chování ve společnosti. Rodiče předávají kulturní zvyky a poskytují základní orientaci v morálních postojích. Měli by děti podporovat a usměrňovat jejich chování společensky přijatelným směrem.

„Sociální interakce slouží k vzájemnému uspokojování hodnot a výměně materiálních i nemateriálních hodnot“ (Giddens, 1999, s. 28). Sociální interakce má také svou specifickou typologii. Můžeme mluvit o záměrné interakci, pro kterou je specifické zaměření autority (př. rodičů a učitelů) a která probíhá za účelem ovlivnit průběh budoucího chování. Mimo oblasti autorit může mít také podobu snahy o přízeň ze strany okolí. Opakem je nezáměrná interakce, jež probíhá v každodenním životě, a vliv druhých v tomto případě probíhá skrz sociální model v běžných formálních situacích. V případě rodiny se tyto modely projevují především v tom, jak společně tráví volný čas, tedy mimo školní či pracovní aktivity. Chování tohoto modelu je člověkem vnímáno jako určující.

„Když se jedinec ocitne v přítomnosti ostatních, vědomě i bezděčně předkládá definici situace, jejíž důležitou součástí je jeho pojetí sebe sama“ (Goffman, 1999. s. 233). Mohou však nastat situace, s nimiž nelze toto sebepojetí sloučit. V takových chvílích se mohou dostavit pocity rozpaků a trapnosti a v neposlední řadě nervozita, která značně narušuje momentální činnost a s ní spojený výkon. V souvislosti s ním jsou pak posuzovány

dlouhodobé schopnosti jedince. Na základě těchto schopností jsou nám přiděleny určité společenské role. „Společenská role a společenské postavení nám připisují určité modely chování a jednání, kterým se v rámci socializace přizpůsobujeme“ (Giddens, 1999, s. 30).

1.3.1 Spokojenost

Pro každého člověka má životní spokojenost jiný význam. „Osobní pohoda neboli self being je definovaná jako dlouhodobý či přetrvávající emoční stav, ve kterém je reflektována celková spokojenost člověka s jeho životem“ (Sirgy, 2002, s. 83). Vnímání stavu spokojenosti se mění také v důsledku vývoje osobnosti. Postupem času, kdy člověk získává nové zkušenosti, se jeho preference mění, a spokojenost tedy může vnímat odlišně. Za osobní pohodu už člověk může považovat zcela jiné aspekty. Důležitou komponentou je zde tedy sebehodnocení a představy o sobě a své pozici. Na druhé straně je složka emocí a afektů, která zahrnuje veškeré emoce, afekty a nálady. „Hlavními emočními komponentami osobní pohody jsou dlouhodobě prožívané emoce, jejich frekvence a intenzita. Pozitivní emoční stav je souhrnem specifických pozitivních afektů, emocí a nálad, negativní emoční stav je souhrnem specifických negativních afektů, emocí a nálad“ (Blatný, 2005, s. 80). V případě osobní pohody nejde pouze o jednoduchý konstrukt, ale odráží se v různých emočních reakcích a kognitivních rámcích. Spokojenost je tvořena dvěma složkami. Na jedné straně je kognitivní složka. „Hlavní kognitivní komponentou osobní pohody je životní spokojenost – vědomé, globální hodnocení vlastního života jako celku“ (Blatný, 2005, s. 87). Osobní pohoda je charakterizována především dlouhodobými pozitivními emočními stavy, pocity štěstí a spokojenosti v oblastech života, které jsou pro jedince významné. Obvykle se jedná o rodinu, přátele, zaměstnání či sociální postavení (Diener, Suh a Oishi, 1997, Kebza a Šolcová, 2005).

1.4 Identita

„Identita je vymezována jako ztotožnění se jedince se sociálními a mravními normami určité etnické či sociální skupiny“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 222). Identita se utváří převážně ze vzpomínek. Velkou chybou náhradních rodičů je snaha kompletně odstranit minulost. Dítě musí znát celý svůj život pro uspokojivé zakotvení v současnosti. Především u dětí jiného etnika je důležité, aby věděly, proč jsou vzhledově či povahově výrazně odlišné od ostatních. „Jakmile dítě začne vnímat svět, tak postupně zjišťuje, že něco může

ovládat svým chtěním a něco ne. Tato hranice mezi ovladatelným a neovladatelným začíná vymezovat jáství, tedy hranici mezi já–ty nebo já–svět“ (Klimeš, 2008, s. 7).

Důležitost identity je závislá na věku jedince. V nejmladším věku je potřeba identity výrazně menší, ale začíná se poměrně rychle vyvíjet. Začíná vždy na úrovni hodnoticích výroků. Nejsilnější projevy vývoje identity nastávají v období pubescence, tedy ve spojení s pohlavním zráním, a vrcholí v adolescenci. Poté postupně její vliv postupně ustupuje. Identity rozdělujeme do více kategorií, např. širší identita, kolektivní, dvojité a smíšená. Širší identitou je míněna taková, která nemá jasně vymezené hranice. Není jednoduché určovat, co můžeme, co naopak nemůžeme ovládat **a mezi tím**, co nám způsobuje diskomfort. Vystává tedy otázka: „Kdo jsem?“ Pozitivně či negativně naladěná identita vzniká podle označení či hodnocení. Jedná se tedy o propojování minulých zkušeností a představ o budoucím rozvoji. Dospívající musí pochopit, kdo je a čím by chtěl být v budoucnu. Jedinci v náhradní rodinné péči se musí srovnat s tím, že mají vlastní i nevlastní rodiče, tedy i sourozence, se kterými nemají společné vzhledové znaky. Do popředí tedy vystupuje dvojitá identita, tzn. jev, kdy jedinec odmítá připustit, kdo vlastně je, svůj původ popírá a snaží se sám sebe přesvědčit, že není odlišného etnika. Nastává tehdy, je-li rasa jedince nepřijatelná (např. u romských dětí). „V dobrých časech, když se dítěti daří, tak je bílé. Ve špatných časech, když zažívá neúspěch, se považuje za Roma“ (Klimeš, 2008, s. 9). Jedinec musí nalézt cestu k úctyhodné variantě své rasy. V tomto procesu by měli být nápomocni rodiče. Dítěti musí být poskytnuty rady, jak má reagovat v situacích, kdy musí čelit útokům na svou osobu kvůli svému odlišnému původu.

1.4.1 Změna identity

„Identita člověka se během života průběžně mění. Někdy je to nenápadný a pomalý proces. Jindy, například s pohlavním zráním v pubertě, vcelku rychlý a do očí bijící“ (Klimeš, 2008, s. 21). Díky těmto vývojovým změnám i na základě dobrovolných rozhodnutí vznikají interpersonální a intrapersonální konflikty. V adolescenci a mladší dospělosti dochází k nastavení a konverzi. V rámci základního nastavení se vytváří plány do budoucnosti, se kterými se jedinec identifikuje, nastavení stylu. Nejde pouze o volbu povolání, ale také nastavení rodinného života. Nejčastějším a pravděpodobně nejrizikovějším typem konverze jsou ideologická a náboženská přesvědčení. Konverze jsou procesy, při nichž se dobrovolně mění identita. Mohou řešit i úzkosti z minulosti. Největší riziko spočívá v tom, že se děti často zamilují do ideologií, které se příliš

neslučují s jejich dosavadním rodinným hodnotovým systémem. Zvýšená citlivost vůči ideologickým systémům souvisí s chybějícími životními zkušenostmi. V adolescentním věku také dosahuje vrcholu abstraktní myšlení. Dítě neumí odhadnout své síly, a je tedy na rozdíl od dospělého méně odolné vůči absolutnosti ideologických postojů a proklamací. Neschopnost dostatečného rozvržení svých sil vede jedince k maximálnímu nasazení pro nově nalezený styl a identitu.

1.4.2 Adolescence

„Adolescence je chápána jako přechodné stádium ve smyslu přechodu od období nutné závislosti na druhých lidech (opět zpočátku neuvědomované, ale v procesu stále více reflektované) do stádia relativní nezávislosti na druhých“ (Macek, 2003, s. 27). V tomto období se objevuje zcela nová kvalita sebeuvědomování. Dospívající si sám volí různé úhly pohledu a mění se kvalita jeho úvah o sobě samém. „Adolescent je v každém prostředí konfrontován s jiným souborem požadavků a jiným repertoárem rolí, podobně každá kultura formuluje specifický soubor očekávání a norem“ (Bandura, 1977, s. 86). Dostává se tak do nových, rozmanitějších a složitějších situací. Adolescent si již nevystačí s pouhým observačním učením, které je založené na pozorování, imitaci a bezprostřední zpětné vazbě. Proměnami mentálních schopností se povaha učení mění. Jde především o rozvoj abstraktního a symbolického myšlení. Na začátku dospívání ztrácí řada adolescentů svůj dřívější vztahový rámec kontaktů s vrstevníky. V dětských rolích se cítí nepatřičně a role dospělých jsou pro ně zatím mimo dosah. Důležitá otázka je: „Kdo jsem?“ Dospívající si začíná zřetelně uvědomovat intenzitu svého prožívání, myšlení a komunikace s druhými lidmi. Uvědomuje si už více svoje emoce a rozvíjí se u něj potřeby a plány z hlediska časové perspektivy, uvědomuje si tedy existenci sebe sama. Rodina je stále stejně důležitá, nicméně často jsou pro adolescenta prioritní vztahy s vrstevníky. Pro vrstevnické vztahy jsou tedy změny typickým znakem. Zpětná vazba je pro dospívající důležitá pouze v případě, kdy se jedná o sebehodnocení. Výroky druhých nejsou v důsledku častých změn brány jako definitivní soudy. Nový způsob reflexe a sebereflexe může adolescenty zpočátku vést k domněnce, že stejným způsobem o nich uvažuje i jejich okolí. Objevuje se zde jistý egocentrismus. „Dospívající je přesvědčen, že je jedinečný, výjimečný a někdy i nezranitelný a nesmrtelný“ (Macek, 2003, s. 23). Na základě toho si vytváří konstrukce o tom, jak ho hodnotí druzí. Kvůli domněnkám o vlastní výjimečnosti sám sebe často přesvědčí, že mu nikdo nerozumí. Ve fázi egocentrismu ale

jedinec může stejně tak přesvědčit sám sebe i o své bezcennosti. Prostřednictvím toho také někdy manipuluje se svým okolím. Ve stavu nadměrných pocitů méněcennosti může rovněž docházet k obranným reakcím, které jsou nejčastěji sebedestruktivní. K takovým antisociálním obranným reakcím patří např. drogy, alkohol či různé formy extremismu.

1.4.3 Skupinová příslušnost

„Každý z nás má potřebu někam patřit. Mezi přáteli panují dobré vztahy, v cizích společnostech se nemusíme vždy cítit dobře“ (Giddens, 1999, s. 30).

Jedním z nejvýznamnějších prostředků utváření osobnosti je vrstevnická skupina. „Tyto skupiny jsou mnohem větší než rodina a vliv učitelů, resp. vychovatelů na děti je v nich výrazně menší než v rodině“ (Matoušek, 2011, s. 81). Potřeba sympatie u kamarádů je důležitá pro potvrzení pozitivní hodnoty vlastní osoby. Dítě získává větší sebejistotu a sebeúctu, což se projeví v jeho sebepojetí. Jedinci v členské skupině si obvykle nejsou blízcí pouze věkově, ale i názorově, což je způsobeno tím, že si navzájem vyjadřují souhlas s jednáním a navzájem podporují svá rozhodnutí. Velmi často také u členů skupiny svých nejbližších přátel vyhledávají pomoc a podporu v těžkých životních situacích. Tím se utvrzují vzájemné vztahy, které vedou adolescenty k větší stálosti skupiny, než tomu bylo v dětství. Mezi důležité znaky skupiny se řadí cíle a normy, kterými se členové skupiny řídí, a události a zkušenosti, které spolu sdílejí. Velmi blízcí si jsou také hodnotami, často se až přizpůsobují jejich podmínkám, aby se cítili být součástí systému skupiny. „Podstatné na tomto procesu je, že probíhá jako proces diferenciacce (odlišování se) členů skupiny. Z neznámé anonymní osoby se stává člověk s jistými způsoby jednání a vlastnostmi“ (Slaměnik a Výrost, 1997, s. 368).

Ve skupině jsou nám přiděleny určité sociální role, určitý způsob jednání je nám přisuzován automaticky. Vzor je určen skupinovým nebo společenským očekáváním. Tuto roli přijímáme, osvojujeme si ji na základě našeho sociálního statusu. Rolím se učíme v rodinném prostředí, uplatňování, trénování a modifikování se už děje mimo rodinu. Dalším faktorem, který významně ovlivňuje utváření osobnosti jedince, jsou vrstevnické skupiny. Ty jsou hlavním prostředkem vrstevnického já. Interakce je závislá na druhu společnosti, společenské vrstvě a instituci.

Na rozdíl od rodiny si vrstevnickou skupinu volí adolescenti sami. Ostatní vrstevníci mají funkci zrcadla. Do toho řadíme první snahy o porovnání výkonu ve škole i jinde. Být

členem určité skupiny může mít své klady, ale samozřejmě také zápory. Skupiny dělíme do dvou protikladných kategorií. Na jedné straně je pozitivní skupina, jejímiž společnými znaky jsou altruismus a vyšší respekt k pravidlům, na straně druhé jsou asociální až antisociální skupiny, pro které jsou příznačné spíše problémy. Např. kriminální jednání se děje téměř vždy pouze ve skupinách. Jednotlivci jsou často spíše tišší a bývají i nevýrazní, ve skupině se chování mění. „Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování“ (Matoušek, 2012, s. 83). Na základě toho velmi rychle dochází k vytvoření určité formy subkultur. V ideálním případě nastane lepší přizpůsobivost a větší respekt k pravidlům. V některých případech mohou být podskupinky zárodkem asociální part. Obě skupiny však mají určité nároky na konformitu. Nejčastěji se jedná o způsoby vyjadřování, úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, chování k opačnému pohlaví, postoj ke škole, k rodičům, k práci, k penězům, sexualitě či návykovým látkám. V rizikových skupinách jsou tyto nároky na konformitu obvykle vyšší a je kladen větší důraz na jejich plnění. Zásadní změna se pak odehraje po vstupu do školního prostředí. „Příchodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině“ (Matoušek, 2011, s. 74). Významná změna nastává v rozšíření autorit, té rodičovské konkuruje autorita učitele. I zde přetrvává důležitá role vrstevníků. Pocit vlastní hodnoty je odvozen od přijímání spolužáky, ti mají stejně jako vrstevníci mimo školní prostředí roli zrcadla. Slouží k porovnání výkonu, ale i dalších projevů. Jedinec tak může uspokojovat svou potřebu úspěchu a sebeprosazení. To samozřejmě přispívá k rozvoji specifických sociálních kompetencí. Ty se vyznačují například společnými rituály. V těchto okruzích se pohybují často jedinci, již jsou svým způsobem zatracováni ze strany učitele, který může mít naopak své preferované žáky. Jde většinou o hodnotící poznámky v průběhu vyučovací hodiny. Tím dochází k segregaci málo nadaných dětí, tedy rizikovějších. Pro učitele je rozhodující participace ve výuce, což je základní problém rizikových jedinců. U každého jedince se právě porozumění smyslu pravidel rozvíjí prostřednictvím kooperativní činnosti s vrstevníky. A tito jedinci většinou spadají do kategorie učiteli preferovanějších žáků. Toto rozdělení však není zárukou lepšího fungování třídního kolektivu. Naopak, častěji to napomáhá k onomu rozdělení, které rizikové jedince často jen povzbudí k určité asociální aktivitě. I pro dítě vychovávané funkční rodinou představuje každá vrstevnická skupina více nebo méně stresující nárok obstat v očích vrstevníků.“**“???ZAČÁTEK CITACE – UVOZOVKY???”** (Matoušek, 2011, s. 83). Jedinci z funkčních rodin se častěji ztotožňují

s pozitivními skupinami, jež bývají zpravidla nenásilné a mají větší respekt k pravidlům. Souvisí to s rozvinutější citlivostí na společenské normy. Je jim tedy společná i lepší přizpůsobivost vnějším normám a požadavkům. Rizikové skupiny vyžadují výraznější podmínky, a jsou tedy i důslednější v jejich plnění. V těchto skupinách má vůdce vyšší vliv než v pozitivních. Ten může svým členům hrozit ztrátou postavení, což je pro sympatizanta silná výhrůžka. Je tedy výhodnější být konformní. Toto své postavení utvrzuje jedinec právě sociálním chováním. Větší riziko přilnutí k delikventní skupině mají frustrovaní jedinci s nízkou podporou rodiny. Je pro ně tedy ještě důležitější být přijat vrstevníky. Tato potřeba je nižší u dětí s kladným rodinným prostředím (Matoušek, 2011).

1.5 Hodnoty a hodnotová orientace

„Mluvíme-li o hodnotách, máme na mysli buď všechno, co přináší uspokojení, co uspokojuje naše potřeby a zájmy, nebo máme na mysli hodnoty v užším slova smyslu, základní kulturní kategorie, které odpovídají našim vyšším tendencím, normám a ideálům zvláště sociálním, mravním a estetickým“ (Kučerová, 1996 s. 65). Mnohostranné osvojování hodnot je základem kultury společnosti, prvky stylu života i rozvoje osobnosti.

Existuje několik odlišných teorií hodnot. Například podle Hartlova naučného slovníku (2000) dělíme hodnoty do dvou kategorií, a to na absolutní a relativní. Za absolutní považujeme ty, které jsou uznávány napříč kulturou, tedy tzv. věčné. Relativní hodnoty vznikly např. kvůli aktuálnímu uspokojování individuálních zájmů. Jedna z nejznámějších teorií je Maslowova pyramida potřeb vytvořená v roce 1943, z níž vyplývá, že druhy hodnot jsou odvozeny od pěti skupin potřeb člověka. Jsou seřazeny od nejvýznamnějších a nejdůležitějších po ty méně naléhavé. Na nejvyšší pozici všech hodnot postavil potřebu seberealizace, dále jsou to pocity uznání a úcty. Do dalších kategorií spadají potřeby lásky, přijetí a sounáležitosti a samozřejmě potřeba bezpečí a jistoty. Nejnižšímu stupni jsou přiřazeny základní fyziologické potřeby.

Se zcela odlišnou kategorizací přišel Viktor E. Frankl (1994), který rozdělil hodnoty na tvůrčí, zážitkové a postojoyvé. Zážitkové nám zprostředkovávají radost, to se týká např. umění a lásky. Tvůrčí obsahují vlastní činnost ve vztahu ke svému okolí. Do postojoyvých spadají kladné i záporné hodnoty, kterými se jedinec staví k událostem svého života. „Být člověkem znamená být zaměřen a zacílen na něco, co není opět samým sebou. Pokud už lidská existence neukazuje za sebe samu, nebude mít smysl, ba bude nemožné zůstat

naživu“ (Frankl, 1994, 21). To vše slouží k naší základní orientaci. Teorie prof. Kučerové (1996) doplňuje ještě dimenzi přírodních hodnot. Do této klasifikace spadají hodnoty vitální neboli životní. Tímto způsobem lze nazvat potřeby existence sloužící k označení tendencí prosadit a uchovat život. Přírodní podmínky zdraví, tělesného blaha a uspokojení smyslů spolu se sociálními potřebami se řadí do přírodních dimenzí.

S další teorií přišel Milton Rokeache, který rozdělil hodnoty do dvou skupin, a to instrumentální a terminální. Instrumentální jsou formy jednání k dosažení cíle. Instrumentální hodnoty se vztahují na morálku a logiku. Tato **meto** je strukturována hierarchicky, hodnoty jsou seřazeny podle významu, jaký mají pro jedince.

Terminální hodnoty se vztahují na aktuální a budoucí cíle.

1.5.1 Typy hodnot podle S. Schwartze

Schwartz (1995) lidské hodnoty charakterizuje jako „žádoucí cíle lišící se ve své důležitosti, které slouží jako vůdčí principy v životě lidí. Klíčovým obsahovým aspektem, který rozlišuje mezi hodnotami, je typ motivačního cíle, který vyjadřují“. Schwartz a Bilsky (1990) vytvořili rozdělení hodnot, které obsahuje deset typů. Hodnoty se řadí do dvou dimenzí. Jednou z nich je dimenze posíleného ega, do té spadá moc, úspěch, hédonismus vs. sebetransendence, což obsahuje universalismus, benevolenci. Druhou je dimenze konzervace, do níž řadíme konformitu, bezpečí a tradici vs. otevřenost ke změně, která zahrnuje samostatnost a stimulaci.

„Základní jednotku v tomto modelu tvoří oblast hodnot, například *moc*, úspěch nebo *univerzalizmus*. V každé oblasti je lokalizováno více hodnot“ (Schwartz, 1990, s. 166). Podle této teorie se na prvním místě nachází *samostatnost*, což je nezávislost myšlení a rozhodování o svém jednání a samozřejmě tvořivost. Autonomie je nepostradatelnou složkou potřeb. Nezávislost je tedy silným motivačním prvkem. Další kategorie motivačních typů vychází ze vzrušení, výzvy, nalézání nových a mnohotvárných podnětů. Tím je příznačná dimenze *stimulace*.

Hodnotový typ požitkářství neboli *hedonismu* je charakterizována rozkoší a uspokojením smyslů. Hodnotami jsou v tomto případě požitky a užívání si života. Potřeba *osobního úspěchu* je odvozená od standardů udávajících společností, základem je tedy schopnost správně je zhodnotit. Vede ke zlepšení funkce ve společnosti, což zajišťuje základní zdroje

pro přežití a fungující vztahy. Je to právě úspěch, který přiděluje každému určitý sociální status. Ten tedy určuje míru dosažení síly. *Moc* klade důraz na získání určující pozice uvnitř společenského systému. Ve společnosti je také důležitý hodnotový portrét osobní bezpečnosti. Ta je udávána souladem a stabilitou sociálních vztahů a jejich nároků. Mezi společenské hodnoty lze zahrnout také další z kategorií hodnot, kterou je *konformismus*. Základem je jednání, které je v souladu se společensky uznávanými normami. Důležité je tedy naučit se posoudit, které prvky nejsou společností schvalované a vedou k pohoršení či jakémukoliv narušení skupinového systému. Základním předpokladem je sebekázeň. Právě konformismus je jedním z faktorů, které udávají skupině určité formy tradic a zvyků. Každá skupina má svoje specifické prvky a symboly, které představují kontinuitu skupinového systému. Ten je základem pro dlouhodobé přežití skupiny. Proto je nezbytné vyznačovat se tradičními způsoby chování. Jako základ veškerého sdílení tradic a rituálů je respekt a uznávání norem a ideálů, které společnost udává. Pro nastolení a upevnění řádu a významu života je důležitá dimenze *spirituality*. Jsou to zájmy týkající se poznávání smyslu veškeré existence. Toto poznání může dopomoci k nastolení vnitřní harmonie. Do teorie hodnotových portrétů se zahrnuje také složka týkající se *benevolence*. Tato složka má společné znaky s prosociálním jednáním, základní jednání však spočívá v tom, že prosociální chování zohledňuje všechny, zatímco *benevolence* se zaměřuje pouze na jedince, s nimiž se osoba pravidelně stýká. Na jejich prosperitu je ze strany konkrétního jedince kladen větší důraz. Poslední z kategorií hodnotových portrétů je *univerzalizmus*. Jeho nedílnou součástí je pochopení, uznání a tolerance. Stejně jako prosociální chování i univerzalizmus si zakládá na prosperitě všech lidí. Je důležité přijímat všechny, včetně těch, kteří jsou nějakým způsobem odlišní. „Pokud se totiž nepodaří akceptovat druhé, kteří jsou jiní, a jednat s nimi spravedlivě, povede to k životu ohrožujícím střetům a neúspěch v ochraně přírody povede ke zničení zdrojů, na kterých závisí život“ (Řeháková, 1990, s. 80). Další z teorií hodnot vypovídá o dimenzi kulturní a společenské. „Člověk existuje vždy v systému a jako jeho součást je redukován na určité stránky nebo podoby svého bytí“ (Kučerová, 1996, s. 33). Do této kategorie spadá potřeba transcendence. Ta se vyznačuje neustálou činností v procesu sebedotvoření, které vede k uvědomění si jednoty samého se sebou. Jedině tak člověk může realizovat své cíle. Integrace osobnosti je neopomenutelnou podmínkou pro jeho přínos do dané kultury.

2 Výchova

Ve většině případů funguje jako hlavní výchovný a socializační činitel rodina, která ovlivňuje také emocionálně psychologickou stabilizaci osobnosti s biologickým základem. „Genetické dispozice představují informace, na nichž závisí vytvoření předpokladů pro rozvoj různých psychických i somatických vlastností. V genetickém aparátu je zakódován program individuálního rozvoje jedince, který se projevuje variabilitou zrání“ (Vágnerová, 2012, s. 35). Ani v současné době se vědci neshodují, pokud jde o poměr toho, kolik lidské povahy a dalších schopností je determinováno genetikou a kolik prostředím. Např. behavioristé jsou přesvědčeni, že i když existují genetické předpoklady, na genetice nezáleží a určité stránky našeho chování jsou řízeny pouze prostředím naší výchovy.

„Člověk je součástí společnosti, je jí ovlivňován, formován, reaguje na podmínky společenského prostředí, adaptuje se k němu. Velký vliv má zejména sociokulturní prostředí, v němž se narodil a vyrůstal. Zde možno hledat kořeny každé osobnosti, i když pozdější část života třeba prožije ve zcela jiných podmínkách. Plně však s tímto prostředím nikdy nesplývá“ (Pelikán, 1995, s. 131). Prostředí je určeno k tomu, aby v něm osobnost mohla realizovat osobní rozvoj. Každé prostředí má dvě stránky. První je složka materiální a druhá je sociálně psychická. První stránka by se dala označit jako věcná a prostorová a jedná se o to, jaký prostor dané prostředí vymezuje. Zahrnuje faktory materiální a přírodní, což obsahuje vybavení věcmi a technikou a celkový materiální systém. Druhá stránka je určována lidmi, kteří se v daném prostoru vyskytují, jejich strukturou z hlediska věku, pohlaví a vzdělání. Zahrnuje všechny vztahy, které v dané společnosti existují, a to jak formální, tak neformální. Dominující roli hrají vazby uvnitř společnosti. Do této složky spadá také duchovní systém, např. věda, umění a morálka. Obě složky jsou nezbytné pro rozvoj osobnosti.

„Milující opatrovník je pro dítě prvním a nejzásadnějším vztahem a vytváří zásadní pouto vzájemné náklonnosti, které je pak základem navazování dalších zdravých emocionálních vztahů a komunikace“ (Matějček a kol., 1967, s. 73). Pokud k tomuto procesu nedojde, u jedince přetrvává psychická deprivace až do dospělého věku, kdy se projevuje v určitých poruchách osobnosti. Ve výzkumu Perryho (2002), který se týkal zkušeností z raného dětství a projevů genetického potenciálu, bylo prokázáno, že pokud dojde k nedostatečné sensorické stimulaci dítěte (např. slovní komunikace, dotyk, sociální interakce aj.), dochází ke změnám lidského mozku. Mozková kůra člověka roste do

velikosti, složitosti, tvoří neuronové vazby a vyvíjí se v závislosti na kvalitě a množství senzorických podnětů. Tělesným kontaktem, konejšením, krmením, dodržováním hygieny a uklidňováním dítěte vytváří opatrovník bezpečné prostředí pro dítě.

2.1 Dopady nevhodného prostředí – původní rodina

Jedním z problémů, které vyvstávají v případě nevhodného působení prostředí, je vznik psychické deprivace.

„Deprivace je strádání, nedostatek uspokojení nějaké z důležitých potřeb. Vede k vážnému narušení citového a rozumového vývoje dítěte“ (Langmeier a Matějček, 1974, s. 80). Každé dítě musí být vedeno, ke zdravému vývoji potřebuje především citovou vřelost a lásku. V případě dětí lze nejčastěji sledovat deprivaci afektovanou, smyslovou a u jedinců v náhradní rodinné péči jde především o deprivaci mateřské péče. „Psychickou deprivaci vysvětlujeme jako psychický stav, který vzniká neuspokojením některé ze základních psychických potřeb v dostatečné míře a po dlouhou dobu“ (Langmeier, Matějček (1974, s. 105). Mezi povahové rysy psychicky deprivovaných jedinců řadíme například sociální hyperaktivitu, která je způsobena nedostatkem uspokojení afektivních potřeb, dále smyslovou deprivaci, jež vzniká na základě nedostatku smyslových podnětů. Někteří jedinci využívají náhradní uspokojování afektivních, smyslových a sociálních potřeb, může se jednat o přejídání nebo předčasné zahájení sexuálního života. Mezi příčiny patří těžké zanedbání fyziologických potřeb, např. výživy, spánku nebo přítomnost dítěte v situacích, kdy je v přímém ohrožení zdraví, či dokonce života.

Častým jevem je všeobecné zanedbání, např. omezení lékařské péče, nedostatek vhodného ošacení nebo izolace od okolního světa. Dítě tak přichází o možnost sociálního kontaktu, který má dopad na jeho socializaci ve společnosti. „Pokud je dítěti bráněno v každodenním styku s přirozeným a společenským prostředím, začne trpět podnětovým nedostatkem. Tomuto zabraňování říkáme izolace“ (Matějček, 1974, s. 45). Do této kategorie spadá také zanechávání malých dětí bez dozoru, nulový zájem o mimoškolní aktivity dítěte, opomíjení nebezpečí, zranění, kriminality apod. Děti se od začátku učí, že žádný z jejich skutků není potrestán, nenaučí se tedy pravidla ve společnosti a neosvojí si správný styl komunikace. Pokud nemá dítě možnost zapojit se do společnosti, jeho chování se odvíjí pouze podle jeho odhadu, což zahrnuje i porušování zákona, protože nepovažuje své jednání za nevhodné. Mezi ukazatele patří depresivní pocity dítěte a uzavřené, až apatické chování.

Z toho se často vyvíjí zmíněné asociální chování. To se týká jak kriminálních činů, tak společenských neshod. Na základě toho je dítě zpravidla posuzováno negativně.

Dalším činitelem vzniku deprivace je separace. Mluvíme tedy o přerušení již vzniklého, navázaného vztahu. Nejtrvalejší následky deprivace přináší případy odloučení od matky. „Namísto láskyplného, mateřského vztahu přišlo strádání, bolest a odloučení a proces vytváření citových vazeb byl narušen. Mezi sociální projevy deprivovaných jedinců lze zahrnout několik základních jevů“ (Grohová a spol., 2011, s. 9). Jedním z výrazných projevů může být tzv. sociální hyperaktivita. Obsahuje zvýšený sociální zájem a neklid. Dítě navazuje kontakty bez zábrán a rozpaků. Jedinci se dokážou chovat přívětivě ke svému okolí. Jejich zájem o lidi je rozptýlený. Bývá poměrně běžné, že školní výsledky těchto dětí nedosahují vysoké úrovně. Psychicky deprivovaní jedinci často nejsou schopni navázat a hlavně udržet standardní přátelský vztah. I když se zaměřují na kontakt s lidmi, je to pouze povrchní vztah. Neznají věrnost. Jsou nestálí a přelétaví. Násilnými reakcemi se domáhají „práva na lásku“. Chtějí mít lidi, k nimž si vybudovali určité pouto, jen pro sebe. K jiným jsou agresivní. Postrádají schopnost odpovídat adekvátní citovou odezvou. Chybí jim nutná sociální citlivost, která obvykle pomáhá správně interpretovat, a to zabraňuje navázání citového vztahu.

„Lidé, kteří v dětství citově strádali, mívají i v dospělosti problémy v oblasti sebehodnocení, v mezilidských vztazích, nebývají dostatečně zodpovědní a spolehliví a často nejsou spokojeni s vlastním životem“ (Matějček, 1992, s. 123). Některé zážitky z minulosti a špatné vzpomínky mohou dítě dlouho ovlivňovat. To závisí na několika faktorech. Především je to genetická výbava, somatické aspekty a neurologický vývoj. To vše se projevuje v některých změnách chování. Dítě může být citlivější na jakékoliv změny či neočekávané situace, na které nebylo předem připraveno. Stává se také úzkostnějším a má obavy z dalšího zklamání. Projevují se u něj tedy častěji různé obranné mechanismy, které se ale nesetkávají s porozuměním okolí. Proto se jeho chování jeví neadekvátní dané situaci. Výsledkem jsou tedy narušené vztahy jak s dospělými, tak s vrstevníky, kteří neznají příčinu tohoto chování. V některých případech má dítě natolik nízké sebevědomí, že nabývá pocitu, že velkou část viny nese právě samo. Některé děti se naučí určité manipulaci ostatními, je to však pouze vinou obav, aby samy nebyly ovládnuty. Pokud se dostanou do situace, které nerozumí a s níž si neví rady, mohou být až agresivní a reagují impulzivně. U některých se objevují problémy s udržením očního kontaktu, jiné nezvládají

fyzický kontakt. Na druhé straně jsou jedinci, kteří naopak přilnou k určité osobě až příliš intenzivně.

2.2 Společnost a výchova

„Mezi kultivací lidské osobnosti a společenskou užitečností vzdělání v abstraktní poloze není rozpor, jsou to dvě stránky téhož procesu, navzájem se podminují“ (Kučerová, 1996, s. 56). Ne všechny formy výchovy jsou přenosné do výrazně jiného prostředí. Nemusí se shodovat s formami výchovy zcela jiné kultury. Příkladem může být snaha o asimilaci etnických skupin, které mají svá specifika. Výchovy všech společností směřují k utváření osobnosti. Všechny jsou součástí sociokulturního prostředí. Z toho vyplývá, že celý společenský systém by se dal změnit na základě výchovy, jehož hlavní úlohou je kultivace jak osobnosti, tak celé společnosti. Tato funkce je plněna především formou vzdělávacího procesu, kdy dochází k určité interpretaci všech informací, které se k jedinci dostaly.

2.2.1 Rodičovská výchova

„Výchova se jeví jako regulování, záměrné, cílené vstupování do celoživotního procesu zespolečňování jedince probíhající v jistém kulturně společenském systému“ (Kraus a Poláčková, 2001, s. 41). Rodiče jsou svým způsobem dítěti nadřazeni a pomáhají mu osvojit si adekvátní chování ke svému okolí. Tento proces probíhá skrze nároky a požadavky na dítě ze strany rodičů. Dítě potřebuje mít řád, protože právě ten umožňuje orientaci v životě, ale neměla by chybět možnost vyjádřit vlastní názor.

„Souhrnně lze konstatovat, že ve vývoji jedince silně působí biologické podmínky v interakci s reagováním sociálního prostředí na ně“ (Mareš a Čáp, 2001, s. 189). Sociální vývoj má své základy v rodině, učí jedince orientovat se ve světě. Projevuje se snaha o upoutání pozornosti osob pečujících, které by pro něj měly mít význam doprovázení a podpory v životě. Tyto osoby se značně podílejí na přísunu stimulujících podnětů, které jsou velmi důležité pro následný rozvoj osobnosti. To vše probíhá prostřednictvím získávání nových zkušeností. Typ a množství podnětů by ovšem mělo být podmíněno aktuálními potřebami a vývojovou úrovní osobnosti jedince.

„Být rodičem je jednou z nejvýznamnějších rolí dospělého věku, která přináší mnoho nových zkušeností, prožitků a poznatků. Je to role, která je společensky vysoce ceněná, zvyšuje prestiž jejího nositele a stává se součástí jeho identity“ (Vágnerová, 2012, s. 6).

Většina lidí má dispozice k péči o dítě. Nemusí vždy jít pouze o vlastního potomka. Je to automatická rodičovská odezva, označovaná jako intuitivní rodičovství. Tuto reakci si jedinci často sami ani neuvědomují. Tato schopnost pomáhá přiměřeně reagovat na základní signály, které dítě vysílá. Jedná se například o projevy libosti, nelibosti, únavy apod. Rys intuitivního rodičovství je základním kamenem v dalším rozvoji dítěte i rodiče. Aby tento kontakt byl podnětný, musí rodič umět dostatečně citlivě reagovat na projevy dítěte a do jisté míry se přizpůsobit jeho potřebám, což vyžaduje změny chování. Většina dospělých s intuitivními rodičovskými rysy dokáže obměňovat své chování natolik, aby se dítě nezačalo nudit.

Rodičovství je „trvalý vztah mezi dítětem a jeho pečovateli, přičemž lze rozlišit rodičovství biologické a rodičovství psychosociální“ (Šulová, 2007, s. 65). Rodiče, kteří dítě zplodí a nadále o něj pečují, plní roli biologického i psychologického rodiče. Biologický rodič zůstává rodičem i v případě, že dá své dítě k adopci. Naproti tomu jedinci, kteří biologickými rodiči být nemohou, se v případě přijetí dítěte stávají rodiči po stránce psychologické. Není podstatné, zda jde o rodičovství biologické či psychosociální, pro dítě jsou významní ti, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají – a je pro ně zcela nepodstatné, zdali tihle ‚jeho‘ lidé na to mají či nemají potvrzení z porodnice“ (Matějček, 1994, s. 16).

Rodičovství lze pojmut jako vedení dítěte založené na vzájemném kontaktu. V tomto ohledu je důležitý oční kontakt, kterým lze vyjádřit spokojenost, nespokojenost, varování. Stejně tak jsou důležitým ukazatelem sdělení mimické proměny a styl řeči. Matka či jiná pečující osoba představuje roli zdroje jistoty. Svým chováním dává dostatečně najevo, zda je situace bezpečná, či nikoliv. Varuje před ohrožením. Tím ovlivňuje chování dítěte a zprostředkovává mu potřebné zkušenosti. Jejich systém komunikace jim umožňuje pochopit význam různých sdělení. Styl musí být srozumitelný vzhledem k věku dítěte. Nejčastěji jde o zjednodušení projevů řeči. „Mezi matkou, resp. pečující osobou, a dítětem se vytváří určitý komunikační systém, který jim umožní rozlišovat význam různých sdělení“ (Vágnerová, 2012, s. 36).

Je pochopitelné, že matka, která je se svým dítětem od narození, bude disponovat o něco citlivějšími reakcemi než náhradní matka, která často dostane až několikaměsíční dítě. Ta o dítěti téměř nic neví, a je tedy nutné, aby je nejdříve poznala a naučila se chápat význam jeho raných projevů. Tím se naučí vzájemné komunikaci. Prohlubuje se tím samozřejmě

i citová vazba. Nejprve se ale musí naučit, jak obvykle funguje vztah matka – dítě a tím si začnou budovat vlastní komunikační systém. V tomto období je dítě na své matce silně závislé. Matka zprostředkovává a posiluje základní smyslové informace. Tím usnadní proces učení základním dovednostem. „Je důležité, aby dítě mělo k dispozici dostatečnou nabídku podnětů přiměřené kvality a intenzity. Dítě je vnitřně disponováno poznávat a učit se zvládat požadavky prostředí. Podněty fungují jako informace“ (Vágnerová, 2012, s. 37). Dítě tak získává zkušenosti se sebou samým i s okolním světem.

Ale ani malé dítě není pouze pasivním příjemcem jakéhokoliv podnětu. Brzy se naučí, že svými reakcemi může ovlivňovat jejich charakter, intenzitu i množství. Problém nastává tehdy, když rodič nedokáže správně identifikovat reakci, kterou se dítě projevuje. Při odmítavých reakcích, kdy nám dítě dává najevo, že je mu aktivita nepříjemná, má většina rodičů tendenci činnost změnit. Radostné reakce naopak samozřejmě posiluje. Tyto reakce ovšem nejsou vždy tak jednoznačné a může být těžké jim správně porozumět. To platí například v případech, kdy jde o náhradní rodiče, kteří neměli příliš příležitostí se s dítětem sžívat, nebo pokud se jedná o zdravotně postižené dítě.

„V genetickém aparátu je zakódován program individuálního rozvoje jedince, který se projevuje variabilitou zrání, tj. připraveností k rozvoji jednotlivých funkcí, ale i rozdílnou citlivostí k různým vnějším vlivům“ (Vágnerová, 2012, s. 16).

Každé dítě samozřejmě reaguje odlišně i na základě temperamentu. Ten je možný pozorovat již v raném věku například projevy emocí, vnímavosti a intenzity reakcí. To vše vyplývá z vrozených dispozic. K dítěti by se mělo přistupovat s respektem k jeho individuálním zvláštnostem. S postupujícím věkem se tyto zvláštnosti dále prohlubují a jejich respektování může být mnohdy velmi náročné. Je však potřeba podporovat emoční vývoj, ten je totiž velmi důležitým aspektem celkového rozvoje osobnosti. Proměnlivé emoce odpovídají dosaženému stupni rozvoje a promítají se v nich zkušenosti, které dítě v průběhu let získává.

Děti, které přicházejí do náhradní rodinné péče, mají často zkušenosti s nezájmem biologické matky, odmítáním, těžko čitelnými reakcemi, někdy dokonce s týráním. U těchto jedinců se i v pozdějším věku objevují silné afekty vzteku, které signalizují aktuální nespokojenost. Tyto afekty hůře regulují. Často protestují proti všemu, co je nějak omezuje či s čím nesouhlasí. Tímto způsobem samozřejmě reaguje spousta jiných lidí, ale

projevy jedinců takto poznamenaných jsou intenzivnější než projevy jiných lidí, kteří v dětství nijak nestrádali.

Všechny tyto zkušenosti je mohou velmi negativně ovlivnit a pokřivit tak vnímání emočních prožitků jiných lidí. „Děti mohou být úzkostné a mají obavy z dalšího zklamání a strádání. Mohou se u nich objevovat v různých životních situacích určité obranné mechanismy, kterým nemusí vždy jejich okolí rozumět“ (Grohová, 2011, s. 13). Jejich reakce na cizí lidi jsou rozmanité. Někdy se chovají bez zábrán, komunikují, jako by o nikoho cizího ani nešlo, jindy se ale chovají nápadně úzkostně a odtažitě. Toto může narušit jejich vztah s náhradními rodiči. Mohou tedy nastat potíže s plněním některých rodičovských požadavků. Výchova je tedy o to náročnější.

Stejně jako rodiče nemusí vždy rozumět reakcím dítěte, tak i dítě může být zmateno emočními projevy svých rodičů. U dětí v náhradních rodinách je toto riziko vyšší.

Hlavním důvodem je, že s nimi nemají mnoho zkušeností. Odpovídá tomu i jejich chování, mohou se často jevit jako neposlušné. Někdy jde o to, že nerozpoznají varovný signál, takže si reakci nevysvětlí správně a neuvědomí si, že matka není spokojena. Rodiče musí počítat s tím, že jim tato zkušenost může chybět nebo může být pouze negativní. V tomto ohledu je výchova přijatých dětí obtížnější, neboť matka je i v tomto případě důležitým průvodcem a interpretem pro správnou orientaci v emocích. A v případě těchto dětí byl vzor matky nevyhovující, nebo úplně chyběl.

2.2.2 Sourozenci

Nelze opomenout důležitou roli sourozenců, a to biologických i pěstounských. Tyto role jsou proměnlivé v závislosti na věku. Jelikož rodina není jediným činitelem v utváření osobnosti.

„Je to zvláštní, výlučný a zajímavý vztah. Nevolíme si ho, nezasloužíme se o něj, mohou jej tvořit lidé shodného, ale i odlišného pohlaví“ (Novák, 2007, s. 15). Sourozenecké pouto je jedním z nejdůležitějších faktorů rozvoje prvotních mezilidských vztahů a vlastností osobnosti. Vše celkově formuje chování v přátelství a partnerství. Sourozenecké vztahy aktivizují specifické interakce. Patří k nejbližším vztahům v životě konkrétního jedince, napomáhají k vymezení osobnosti. Skrz tyto vztahy s druhými si dítě uvědomuje svou jedinečnost a individualitu.

Vymezování osobnosti jedince může posilovat sourozeneckou rivalitu. „Tento jev je poměrně široký a označuje tedy různé procesy, kdy se sourozenci učí vymezovat se jeden vůči druhému, kdy hájí své potřeby a zájmy, hledají kompromis apod. Při tomto procesu jeden druhého velmi dobře zná“ (Klimeš, 2000, s. 20). Rivalita je do určité míry správná, je však třeba vyvarovat se otevřenému nepřátelství či negativismu. Značný dopad má rodičovské srovnávání, jejich přístupy ve výchově ovlivňují, do jaké míry se sourozenci stanou doživotními přáteli. K tomu je důležitá akceptace mezi sourozenci, ta je totiž základem pravděpodobnosti, že vztahy mezi vrstevníky budou také přátelské. Rodinné vztahy se neobejdou ani bez žárlivosti.

„Žárlivost je záporný emoční stav; forma úzkosti vznikající z pocitu nejistoty, strachu ze ztráty milované osoby“ (Hartl a Hartlová, 2000, s. 56). Nelze ji zcela odstranit, je ale nutné ji ani nepotlačovat. Bránit jí nebo ji popírat může mít za následek, že dítě bude o svou pozici bojovat regresí. Pokud se dítě projevuje žárlivě, je potřeba ocenit jeho osobnost, vyzdvihnout jeho klady a činy, které jsou posuzovány jako přijatelné. Pokud dítě tyto vztahy překoná, ovlivní to i jeho další vztahy. Pokud nedojde k překonání, provází ho žárlivost celý život a způsobuje odmítání druhých. Pro děti v pěstounské péči, a to jak přijatých, tak biologických, je role sourozenců mnohem důležitější než u obvyklých typů rodin. V sourozeneckých konstelacích je výhoda, že sourozenci mohou značnou část dětství navzájem provádět určitý trénink způsobu jednání v sociálních vztazích. „Každá rodina má své subsystemy, jedním z nich je právě subsystem sourozenecký. Ten ovlivňuje celou rodinu“ Matoušek (2003, s. 39). přichází s pojmem „spojenectví mezi dětmi“. Vzhledem k pěstounské péči je postoj sourozenců velmi významný. Z toho vyplývá, že pro tyto děti je velmi důležité nalézt v rodině domov a právě prostřednictvím sourozeneckých vztahů získat pocit spojenectví. Právě ty často překračují hranice biologického příbuzenství a jsou vytvářeny jak mezi dětmi přijatými, tak mezi dětmi vlastními. „Příbuzenská pokrevnost vůbec není nepřekonatelnou překážkou v navazování hlubokých, pevných a trvalých sourozeneckých vztahů, které mohou mít velmi významnou resilientní funkci v našem životě“ (Matějček, Dytrych, 2002, s. 19). Hlavní podmínkou zůstává, aby rodina skutečně plnila funkci rodiny ve všech ohledech. Každý rodinný příslušník by měl mít v systému rodiny své ustálené postavení a toho lze docílit právě prostřednictvím sourozenců.

3 Náhradní rodinná péče

„Náhradní rodinná péče (NRP) je souhrnné označení pro všechny dlouhodobé formy péče o dítě, která neprobíhá v ústavu ani u biologických rodičů“ (Klimeš, 2008, s. 7). Náhradní i biologické rodičovství si je v mnoha ohledech podobné. Výchova dětí bývá často velmi náročným úkolem. Rodičům nikdo nemůže poskytnout odpovědi na to, jakým množstvím se budou na rozvoji osobnosti podílet genetické dispozice, výchova v rodině a vlivy okolí.

Neustále přibývají případy, kdy je zapotřebí umístění dítěte do náhradní rodinné péče či jiné formy péče mimo vliv biologických rodičů. Pokud je to v zájmu dítěte, soud jej může svěřit do péče jiné fyzické osoby. Podmínkou ovšem je schopnost poskytovat dostatečnou a prospěšnou výchovu dítěte. Náhradní rodiče musejí navíc disponovat znalostmi a schopnostmi, bez kterých se biologičtí rodiče obejdou. Zpravidla jsou upřednostňováni příbuzní, případně blízké osoby, ke kterým už dítě může mít vybudovaný citový vztah. Jelikož toto řešení není vždy dostupné, svěřují se děti samozřejmě i jiným osobám. Pokud existují biologičtí rodiče dítěte, mělo by o nich být informováno a náhradní rodič by měl k celé záležitosti přistupovat vstřícně. Je důležité, aby jedinec věděl, proč o něj nepečují jeho vlastní rodiče, zda nemohou, nesmějí či nechtějí. „Zatajená pravda je v lidských vztazích nebezpečná – vedení dítěte k pozitivnímu přijetí identity adoptovaného dítěte, dítěte v PP, v SOS d. v. apod., musejí ji však přijmout nejdříve rodiče jako adoptivní rodiče, pěstouni“ (Matějček, s. 2012).

3.1 Psychologická hlediska náhradní rodinné péče

„Dítě, které se ocitá v nové náhradní rodině, si s sebou přináší svou minulost, své životní zkušenosti a zážitky. Je to dítě, jehož základní psychické potřeby nebyly uspokojované dostatečnou měrou. Toto dítě nemělo možnost si vytvořit tolik potřebné pevné citové pouto k jedné osobě, neví, co je to rodina, domov“ (Grohová, 2011, s. 12). Typickým dítětem, které přichází do náhradní péče, je dítě z rodiny, která svou funkci neplní. Rodina může být například asociální, rozvrácená, alkoholická, psychopatologická.

Řada sociálních institucí převzala množství funkcí rodiny. Tato péče ale nikdy nebude plnohodnotná. Obecná charakteristika zařízení musí splňovat požadavky a podmínky společnosti. Jde o specifický obraz, který ovlivňuje sociální a emocionální naladění všech členů. Stejně jako funkce institucionalizované péče, tak i obraz základní rodiny dostává

jinou podobu. Vytváření manželských vztahů získává značnou volnost a nejsou podmínkou k vytvoření rodiny. Zvyšuje se tak počet rodin založených na partnerském svazku bez manželství. Faktem je, že ani manželské vztahy nejsou zárukou stabilní rodiny. Vysoká rozvodovost potvrzuje změny, jež se v poslední době udály. Nicméně neplánované rodičovství je stále početně výrazně zastoupeno, takže náhradní rodinná péče zůstává aktuální a potřebnou formou výchovy. Náhradní rodinná péče je souhrnné označení pro jakékoliv formy dlouhodobé péče o dítě, které nepobývá v biologické rodině ani v ústavu. Nejčastěji se jedná o adopci a pěstounskou péči. Děti v náhradní rodině nemají jasně ukotvené role, často si nejsou jisty tím, kdo jsou. Mohou se jako nebiologické děti považovat za součást rodiny? Podobné otázky mohou být zdrojem pochyb o vlastní identitě.

Pro dítě je důležité vyrůstat v citově vřelém a stálém prostředí, v němž musí být bezpodmínečně pozitivně citově přijímáno, protože jedině tak může docházet k jeho správnému psychickému vývoji. Přijetí dítěte je určitým základem pro budování jeho osobní životní jistoty. Pokud je tedy prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, nestálé, jeho životní jistota je podlamována.

„Ve většině případů se setkáváme s životními osudy takzvaně sociálně osiřelých dětí, které mají matku a otce nebo alespoň jednoho z nich, ale ti se o ně nemohou, nechťejí nebo neumějí postarat“ (Bubleová, 2014, s. 15).

„Jestliže rodina selhává ve svých základních funkcích či není schopna všechny své funkce plnit (zvláště pak funkci emocionální a funkci sociálně-výchovnou), může být dítě natolik vystaveno negativním vývojovým podmínkám, že je nutné v jeho zájmu přistoupit k jeho umístění mimo vlastní rodinu“ (Bubleová, 2011, s. 35).

Nejčastější důvody se obvykle prolínají. Jedním ze základních je tedy neochota biologických rodičů starat se o své dítě. Jedná se o situace, kdy se rodičovský pud vytratil, selhal či se vůbec neprobudil. Zájem rodičů je tedy hostilní, což může být zapříčiněno poruchou osobnosti, a to buď vrozenou, ale může také jít o poruchu získanou právě promítáním podobného zacházení s nimi samotnými v dětství. Pro některé rodiče je narození dítěte velmi zátěžovou situací, kterou nedokážou unést. Může to být důsledek nezralosti či neschopnosti poradit si s vlastním životem. Dochází tedy k rozhodnutí opustit své dítě. Kromě toho jsou samozřejmě situace, kdy se rodiče starat nemohou, např. úmrtí,

závažné onemocnění, hospitalizace nebo nástup k výkonu trestu. Překážkou může být také nepříznivý zdravotní stav dítěte, který neumožňuje péči v domácím prostředí.

Dále existují případy, kdy se rodiče o své potomky starat neumějí. Většinou se zde jedná o děti týrané, zanedbávané, zneužívané, ohrožené výchovou rodičů, někdy ohrožené dokonce až na životě. Ti si často nedokáží vytvořit dostatečný citový vztah ke svému vlastnímu potomkovi. Nejčastěji se jedná o nějaký druh patologie osobnosti rodičů. Ti nejsou schopni přijmout ani předávat společenské normy. Pokud není v dohlednu reálný návrat do biologické rodiny, je třeba vyhledat jiné, spolehlivější řešení. Tím se stává např. pěstounská péče či adopce.

3.1.1 Dopady předchozí nedostatečné péče

Pokud dítě nemělo dostatečnou příležitost vytvořit si nezbytné citové pouto k jedné osobě pečující, tak „děti mohou být úzkostné a mají obavy z dalšího zklamání a strádání. Mohou se u nich objevovat v různých životních situacích určité obranné mechanismy, kterým nemusí vždy jejich okolí rozumět“ (Grohová a kol., 2011, s. 13). Tito jedinci si častou vyzkoušeli různá výchovná prostředí a různé typy osob pečujících. Často byly udržovány v nejistotě z budoucnosti a strachu. V některých případech došlo k vypěstování vnitřních zábran k vyjadřování pocitů a své potřeby již nehlásí tradičním způsobem. Běžná komunikace s okolím se tak stává problémem. Je nutné se snažit dítěti pomoci porozumět vlastní minulosti a navodit pocit nasměrování k budoucnosti. Dítěti je nutno pomoci učit se porozumět světu kolem sebe. Jedině tak lze docílit posilování identity. Základem je zajistit vše tak, aby mohlo vzniknout pevné citové pouto dítěte k nové rodině. Rodič se nejprve musí naučit vcítit se do situace dítěte a snažit se nalézt cestu ke zmírnění následků předchozích zkušeností. Dítě musí především cítit ono bezpodmínečné přijetí novou rodinou, vřelé vztahy a pochopení. Díky pevně daným hranicím může dosáhnout pocitu jistoty, kdy se bude moct konečně na někoho spolehnout a pozná, že okolní svět má svůj řád.

3.2 Specifika výchovy dětí v náhradní rodinné péči

Podle Langmeiera a Matějčka (2011) je jednou ze základních kategorií potřeba stimulace. V tomto případě je řeč o dostatečném přísunu podnětů, a to jak co do množství, tak do kvality a různorodosti. Jedině to vede organismus k aktivitě. Další je potřeba smysluplného

světa. Nestačí pouze mít dostatek poznatků a zkušeností, je nutné dokázat si v těchto informacích vytvořit řád. Teprve poté se dítě pomocí zkušeností naučí přizpůsobivosti životním podmínkám. Nesmíme opomenout také již zmíněnou potřebu životní jistoty. Ta zbavuje člověka úzkosti, vytváří pocit bezpečí a zprostředkovává cílevědomou pracovní a společenskou aktivitu. A k tomu dochází nejčastěji právě v mezilidských vztazích. Dítě si tak osvojuje postupy, strategie a pravidla společenského chování. Důležitá je také potřeba pozitivní identity. Každý potřebuje pozitivně přijímat sebe sama a své individuální hodnoty. Dostatečná sebeúcta a patřičné sebevědomí jsou nezbytnou podmínkou pro zařazení do společnosti. S tím vším souvisí potřeba otevřené budoucnosti a životní perspektivy. V opačném případě to vede k frustraci. Dítě ocitající se v nové, nevlastní rodině má své zkušenosti a zážitky, které s sebou do rodiny přináší a které je třeba zohledňovat. **Většina zmíněných důvodů má společné a neuspokojení základních potřeb.**

3.2.1 Orientace ve vlastním původu

„Není hlas krve. Dítě přijímá za matku tu osobu, která se k němu mateřsky chová. Adoptivní rodiče, pěstouni či jiní vychovatelé dítěte v náhradní rodinné péči jsou psychologicky pravými rodiči, jestliže skutečně za své dítě přijímají.“ Do této formy shrnul svou úvahu profesor Zdeněk Matějček (1982). Každý potřebuje znát své kořeny. Pátrání po svém původu a s tím spojené utváření identity představuje velmi kritické období. Tato potřeba je u dětí v náhradní rodinné péči důležitější než pro jiné. Tyto děti potřebují znát svoji minulost, dozvědět se o charakterech, vlastnostech, schopnostech svých předků a na základě toho si vše srovnávat se sebou samým. Biologické děti se mohou porovnávat se svými rodiči vzhledově i povahově a přesně to potřebují i ti přijatí. Orientaci ve svém původu. Potřebují znát, odkud pocházejí a kam patří, protože to vše slouží k určitému ukotvení osobnosti. Je proto pochopitelné, že chtějí vědět, kde se narodily, jaké bylo jejich dětství a jaké byly důvody pro jejich odložení, proč je nikdo nechtěl.

3.2.2 Vztahy s ostatními (biologickými) dětmi

„Přijetí je psychicky méně náročné, připomíná připravené, dobře vycizené a na naši míru přizpůsobené boty, do nichž je třeba jen vklouznout a vydat se na cestu. Odmítnutí je daleko náročnější“ (Novák, 2007, s. 22). Stejně jako pěstounské, tak i děti biologické jsou svým přijetím významně ovlivněny. Mezi dětmi může vzniknout žárlivost, která někdy i přesahuje žárlivost sourozeneckou. Ať už dítě přichází z dysfunkční rodiny či z dětského

domova, má již osvojené své návyky a často postrádá jakýkoliv režim. Následkem toho vznikají výchovné problémy, které jsou pouze nedorozuměními. Je zvyklé o své místo ve společnosti bojovat. Právě kvůli tomu se pěstounští rodiče dostávají do stresových situací s biologickými dětmi. Je nutné naučit se souznít s novými druhy chování, postojů, které si s sebou dítě přináší. Značné problémy také nastávají v případě, kdy je narušena věková struktura a s ní spjaté, již zaběhlé pozice dosahují změn. Dítě musí být ujistěno, že o svou pozici v rodině nemusí bojovat. I přestože může nastat jeho posun v důsledku věku, pozice dítěte je stálá.

„Pozitivní vztahové emoce vznikají sdíleným prožíváním důležitých událostí, spojeným s přenosem příslušných emocí“ (Vágnerová, 2012, s. 80). Biologické děti vnímají nově přichozí dítě a nastalé změny mnohem lépe v případě, kdy rodina tráví dostatek času společně jako skutečná rodina. Oba sourozenci tak poznají, že jim je věnováno stejné množství pozornosti. K příchodu nového potomka by se vždy všichni měli mít možnost vyjádřit, celkový proces by měl být důkladně probrán s každým členem rodiny. Jde o důležité rozhodnutí, ke kterému nelze přistupovat impulzivně. Dostatečná informovanost dětí ze strany rodičů o průběhu a možných komplikacích spojených s přijetím nového dítěte je nutným aspektem v pozitivním přijetí dítěte do náhradní rodiny. Je pochopitelné, že časně po příchodu nového sourozence mají obě strany smíšené pocity. Jsou spíše nejistí a mají obavy. Nejčastěji jsou to obavy ze ztráty rodiče. Některé děti se těžko smířují s možným omezením pozornosti ze strany rodičů. Postupem času, kdy je přijaté dítě v rodině už nějakou dobu, se u biologických dětí mohou naopak projevit obavy ze ztráty sourozence. U některých přichází pocit, že pokud se pěstounské dítě nebude chovat ukázněně, pošlou jej rodiče k jiné rodině, která by se o něj třeba tak dobře nestarala. Obávají se ztráty sourozence, kterého již vnímají jako biologického. To souvisí se sourozeneckým spojenectvím. Často se ale setkáváme s jevem, kdy se biologické děti po příchodu dítěte do pěstounské péče staly zodpovědnějšími a samostatnějšími. Může se také zlepšit jejich fungování v kolektivu a celkově se můžou pozitivně změnit i vztahy s okolím.

3.2.3 Vztahy v rodině

„I mezi pravými i nepravými sourozenci se tu vytvářejí vztahy podpůrné a pomocné přetrvávající daleko do dospělosti. Sourozenci jsou si tu vzájemně zřejmě nejbližším a nejvydatnějším stimulačním prostředím. Bylo by proto jen dobře, aby si toho i sami

pěstouni byli plně vědomi a tyto pozitivní sourozenecké vztahy posilovali – a aby si toho byly vědomy příslušné instituce, které konstituování náhradních rodin mají na starosti“ (Matějček, 1999, s. 54).

K biologickým dětem přicházejí do rodiny obvykle mladší sourozenci. Jedná se o zátěžovou situaci, kdy se dospívající musí vyrovnat s faktem, že má sourozence, který se chová jinak, než na co je zvyklý a často také vypadá nápadně jinak. Od vlastního adolescentního potomka se očekává určitý vzorec chování, do kterého spadá hlavně chovat se rozumně, nepřidělavat rodičům starosti a zastávat určité pomáhající role. Mnozí dospívající tento model přijmou. Je však důležité, aby mělo dítě současně dostatečnou možnost žít i svůj vlastní život.

3.2.4 Dítě jiného etnika

Problémy s etnicky odlišnou skupinou neustále narůstají, a to včetně případů, kdy na dítě působí i jiné činitele, které mohou mít za následek snížené sebevědomí.

„Romové jsou v naší zemi jedinou etnicky odlišnou skupinou, která vzbuzuje velmi polarizované postoje. Tyto postoje vzbuzuje především nízká přizpůsobivost normám majority. Většinová společnost je vnímá nepříznivě, málo ji zná a trpí vůči ní mnoha předsudky, k nimž patří i demonizování Romů jako rozených kriminálních“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 133). Důsledkem tedy mohou být sklony k pocitům méněcennosti. Pokud dochází k vyloučení z většinové skupiny, objevují se i zvýšené tendence sounáležitosti s rizikovými skupinami, jedinec ztrácí určitou jistotu a často také trpí samotou. Přetrvává také jasně etnocentrický postoj. Romské děti mají často horší ukazatele vzdělání. Mohou být odtrženi od majoritní skupiny, což často vede k tomu, že neabsolvují povinnou školní docházku, protože jejich biologičtí rodiče je do školy jednoduše neposílají. Tento jejich nezájem může vést k předčasnému rozchodu s majoritní kulturou. Děti bývají často umístovány do speciálních škol. Tam se podobným postupem dostávají i další, a jelikož jde většinou o romské děti, tvoří více než polovinu žáků dané instituce. Bývají ovšem znevýhodňováni i ti jedinci, kteří zůstanou na běžné základní škole. Kromě chování ostatních dětí může jít o negativní reakci i ze strany učitelů. V lepším případě bývají učitelem opomíjeni, v horším se na ně učitel zaměří jakožto na „obětního beránka“. Kvůli možnému problémovému chování jedinců mohou být prezentováni jakožto nežádoucí prvky skupiny. Nicméně ani vzdělávání Romů ve třídě, kde mají převahu,

nepřináší pouze výhody. Učitelé se sice na jejich potřeby snáze přeorientují, ale to nevede vždy k žádoucím výsledkům. Žáci posilují solidaritu s ostatními podobně smýšlejícími dětmi příslušejícími ke stejnému etniku. Nastává tedy jev, kdy se děti podporují jak v pozitivních, tak negativních situacích. Pokud projeví delikventní chování, mohou být ze strany ostatních povzbuzovány a jejich činy jsou obdivovány. Nejčastěji jde o projevy odporu proti systému. Spolu se ztíženou dráhou vzdělávání nastávají i potíže s pracovním uplatněním. Je tedy důležité podporovat dítě ke vzdělávání, jelikož spolu s budoucí nezaměstnaností může nastoupit ilegální obstarávání prostředků k životu (Matoušek a Matoušková, 2011). K tomu může dojít ihned po prvním intenzivnějším kontaktu. Jelikož romské dítě není na rozdíl od ostatních spolužáků připravené na nároky jiné kultury, selhává již od počátku školní docházky. Role rodiče také spočívá v povinnosti připravit dítě na možné útoky ze strany většinové společnosti. Pěstounští rodiče by v tuto chvíli tedy měli být určitým usměrňovatelem další činnosti a vést děti k pochopení norem většinové společnosti. Současně je nutné seznámit tyto jedince s jejich odlišnou identitou a pomáhat ji budovat. Hlavní je zejména podporovat dítě ve vzdělávání.

3.3 Typologie náhradní rodinné péče

Česká republika v současné době zprostředkovává více forem náhradní rodinné péče.

3.3.1 Adopce

„Jedním z typů je tzv. osvojení neboli adopce. Při osvojení přijímají manželé či jednotlivci za vlastní opuštěné dítě a mají k němu stejná práva i povinnosti, jako by byli jeho rodiči. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a vlastními dětmi, rovněž tak vzniká vztah příbuzenský k ostatním členům rodiny“ (Bubleová, 2010, s. 6). K osvojení může dojít pouze u osob nezletilých. Mezi osvojitelem a osvojeným musí být přiměřený věkový rozdíl. Značnou nevýhodu může pro náhradní rodiče představovat nedostatečná informovanost o minulosti přijatých dětí. Své posudky staví tedy pouze na základě soudních spisů či některých reakcí dítěte. Rodiče nemohou účinně aplikovat vlastní zkušenosti, a to především proto, že s velkou částí problémů, s nimiž se potýkají tito jedinci, sami nikdy nemuseli řešit. Je tedy přirozené, že se vyskytují problémy ve vzájemném porozumění. Většina přijatých dětí má za sebou již velmi náročnou minulost. Je třeba ale vždy nahlížet na věci z obou stran, a to jak z pohledu rodiče, tak z pohledu dítěte.

3.3.2 Pěstounská péče

Dalším druhem náhradní rodiny je pěstounská péče. „Pěstounská péče je státem garantovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte a přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě, nebo do společné pěstounské péče manželů“ (Bubleová, 2010, s. 7). Pěstoun má ze zákona právo dítě zastupovat a spravovat jeho běžné záležitosti. Pokud jsou biologičtí rodiče zbaveni rodičovských práv, stávají se jejich zákonnými zástupci. To je tedy opravňuje i k výkonu mimořádných záležitostí. Pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte. V případě péče v pěstounské rodině není vyloučen kontakt přijatého dítěte s jeho biologickými rodiči. Hlavní rozdíl mezi pěstounskou péčí a osvojením se zakládá na možnosti návratu dítěte zpět do jeho biologické rodiny. Pokud je dítě věkově a rozumově vyspělé, je třeba respektovat jeho názor. Nejnovějším druhem náhradní péče je pěstounská péče na přechodnou dobu. Tento nový systém vznikl za účelem vyloučit nutnost pobytu dítěte v ústavní péči. „Soud může předběžným opatřením na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat (z důvodů zdravotních, výkonu trestu odnětí svobody a dalších), po jejímž uplynutí lze podle § 68a zákona o rodině dát souhlas rodiče s osvojením, (souhlas s osvojením lze dát nejdříve šest týdnů po porodu“ (Bubleová, 2014, s. 15). Zpravidla se jedná o období jednoho roku věku dítěte.

3.3.3 Legislativní vymezení pěstounské péče

- Listina základních práv a svobod – čl. 32 odst. 4 – Děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.
- Zásady přijímání dítěte do pěstounské péče.

O typu náhradního rodičovství nejvhodnějšího pro konkrétní dítě rozhoduje soud. „Do náhradní rodinné péče může přijít pouze dítě, které je právně volné, což znamená, že rodiče dali k adopci souhlas nebo se o dítě delší dobu vůbec nezajímali a soud jim jejich

rodičovská práva odebral. Jsou tedy zbaveni rodičovských práv a z dítěte se stává tzv. sociální sirotek.“ CITACE? Nezájem musí být prokazatelně doložený a právě toto potvrzení bývá někdy poměrně komplikované. Nejčastěji se jedná o konkrétní potvrzení před soudem či před orgánem sociálních práv ochrany dětí, že souhlasí s osvojením dítěte konkrétní osobou. Podává tak tzv. blanketový souhlas. Tento souhlas je možné dát až po uplynutí šesti týdnů života dítěte. Po uplynutí doby 6 měsíců nezájmu, tedy opomíjení veškerých rodičovských povinností, lze tento nezájem označit jako kvalifikovaný (§ 68 odst. 1 písm. ...) V tomto případě není souhlas rodičů zapotřebí. I když matka sama dobrovolně opustí dítě již v porodnici, stejně se musí čekat požadovanou dobu pro případ, že by se k němu vrátila. Pokud je dítě v pěstounské péči „právně volné“, mohou si rodiče zažádat také o společné příjmení. Na rozdíl od adopce to není automatické.

V roce 2013 vzešla v platnost novela zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, která stanovuje základní postupy v činnosti orgánů sociálních práv dětí (OSPOD) a také činnosti individuální plány ochrany dítěte (IPOD) nastavuje standardy v práci závazné pro veškeré subjekty systému, tedy všech organizací, které vykonávají ochranu sociálních práv dětí. Dále zvyšuje podporu v náhradní rodinné péči a hmotné zajištění v systému náhradní rodinné péče na přechodnou dobu. Obsahuje také zásady pro vytváření podmínek podpůrné služby pro všechny pěstounské rodiny. Celkově se nyní upřednostňuje rodinná péče před ústavní.

4 Úvod praktické části

Cílem bakalářské práce je zjistit, jaký je rozdíl mezi biologickými a pěstounskými potomky v jednotlivých vybraných složkách sebepojetí.

Formulace hypotéz **JE SPRÁVNÉ, ŽE HYPOTÉZY JSOU PSANÉ FORMOU OTÁZEK?**

Výzkumná otázka: Jaké jsou rozdíly v sebepojetí mezi dětmi v náhradní rodinné péči a biologickými dětmi?

H1: Existuje rozdíl mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů v celkovém skóru hodnocení silných a slabých stránek hodnocených dotazníkem SDQ.

H2: Existuje rozdíl v Self-esteem podle RSS mezi sebehodnocením DvNRP a jeho posouzením sourozencem (biologickým potomkem).

H3: Existuje rozdíl mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů v self-esteem podle RSS.

H4: Existuje rozdíl hodnotových orientací dětí v náhradní rodinné péči a biologických potomků v pěstounské rodině.

H5: Existuje rozdíl v hodnotových kategoriích Otevřenost změně mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů.

H6: Existuje rozdíl v hodnotových kategoriích posílení ega mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů.

H7: Existuje rozdíl mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů ve vnímané osobní efektivitě.

5 Metodika

5.1 Výzkumný design

Popisná a srovnávací studie, kvantitativní výzkum.

„Kvantita znamená mnohost, četnost, množství, velikost. Filozoficky je to cokoliv, na co se ptáme otázkou „kolik“? Je to tedy vlastnost, kterou lze změřit a vyjádřit číslem“ (Pavlica, 2000, s. 27).

Výsledkem jsou přesná numerická data, která dávají prostor pro rychlou analýzu.

Kvantitativní postup umožňuje rychlý, přímočarý sběr dat. Kvantitativní výzkum je vhodný pro velké skupiny osob.

5.2 Metody sběru dat

S ohledem na rozsáhlost vzorku jsem zvolila dotazníkové šetření jako nejvhodnější metodu sběru dat, které obsahovalo čtyři standardizované dotazníky. V závěru bylo doplněno informacemi vztahujícími se především k plánům do budoucna.

Prostřednictvím těchto dotazníků jsem získala data jak od rodinných příslušníků, tak od jedinců oslovených skrze organizaci Prevent.

Dotazníky byly zasílány vybraným jedincům z jednotlivých pěstounských rodin.

Vzorek 1

Popis vzorku:

Vzorek obsahoval 60 respondentů. 30 z nich bylo v pěstounské péči a 30 představovaly biologické děti pěstounů.

Zkoumané osoby byly ve věku 15 až 30 let.

Tabulka 1: ???

	N	Minimum	Maximum	Std. Deviation
Věk	60	15,00	30,00	4,22
Valid N (listwise)	60			

Zdroj: Vlastní zpracování

Tabulka 2: ???

	Příslušnost	N	Mean	Std. Deviation
Věk	v pěstounské péči	30	21,8000	4,02064
	biologický potomek	30	21,9333	4,48702

Zdroj: Vlastní zpracování

Tabulka 3: Pohlaví

Pohlaví	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Muž	30	50,0	50,0	50,0
Žena	30	50,0	50,0	100,0
Total	60	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastní zpracování

Tabulka 4: Příslušnost * Pohlaví Crosstabulation

	Příslušnost	Pohlaví		Celkem
		Muž	Žena	
	v pěstounské péči	15	15	30
	biologický potomek	15	15	30
	Celkem	30	30	60

Zdroj: Vlastní zpracování

Analýza dat je provedena v programu SPSS a data jsou upravována v program Excel.

Prostřednictvím **ferenční** statistiky – t-test a Pearsonova korelace.

Výsledky testů jsou interpretovány hromadně. Data – číselné hodnoty jsou přepsány do tabulky, jež představovala datovou matici.

Data jsou zobrazena také v grafech.

K posuzování jsou využity 4 dotazníky ve formě sebeposuzovacích škál. Stejně dotazníky v upravené formě jsou směřovány také na posuzování a hodnocení sourozenců. Konkrétně

se jedná o dotazníky self esteem, PVQ, SDQ a Rosenbergovy škály sebehodnocení. Celý dotazník je tvořený formou uzavřených otázek s výjimkou doplňujících informací o sobě.

Otázkou tedy je, do jaké míry se liší sebehodnocení jedince v NRP a biologického potomka a jeho náhled na okolí, jak se liší self konstrukty a hodnotové postoje biologických a pěstounských dětí. Použitý dotazník je zcela anonymní.

Pro zjištění úrovně obecného sebehodnocení byla použita Rosenbergova škála sebehodnocení (Rosenberg, 1965).

Jedná se o jednodimenzionální škálu obsahující 10 položek, 5 z nich je **ve formě pozitivních odpovědí, dalších negativních**. Respondenti vyjádřili úroveň souhlasu na čtyřbodové škále od „výrazně souhlasím“ po „výrazně nesouhlasím“.

Dále byl využit dotazník PVQ „portrait value Questionnaire“, jehož autorem je Shalom H. Schwartz.

Tento test obsahuje 21 položek s šestistupňovým výběrem odpovědí, od *velmi se mi podobá* po *vůbec se mi nepodobá*.

Dalším dotazníkem byl SDQ (Strength and difficulties questionnaire), jehož autorem je Robert Goodman. Jeho hlavním účelem je měření posuzování silných a slabých stránek.

Jedná se o sebesposuzovací škálu zdravotních a psychických potíží. Zkoumá také psychické přizpůsobení jedinců. Zasahuje do oblasti jejich chování, vztahů a emocí. Test se skládá z 25 položek, které mají formu výroků. Respondent je opět znázorňuje na škále. Jedná se o subškálu emočních symptomů, problémového chování, hyperaktivity (nepozornosti), subškálu problémů v sociálních vztazích a subškálu prosociálního chování.

Subškála emočních symptomů obsahuje například tvrzení: *Dělám si hodně starostí a cítím se ustaraně*. Tato subškála se zaměřuje na emoční projevy, např. je-li jedinec často podrážděný, smutný apod.

Subškála problémového chování zahrnuje tvrzení typu: *Často se peru a nutím ostatní dělat, co chci já*. Škála se zaměřuje na afektivní chování či zvládání. Hyperaktivita obsahuje položku: *Jsem neklidný a nevydržím dlouho bez hnutí*. Zde jsou otázky směřované na soustředěnost a reakce na rušivé elementy. Položka problémů se vztahy s vrstevníky zahrnuje např.: *Ostatní lidé mě často šikanují*. Subškála prosociálního chování

obsahuje např. výrok: *Jsem vždy ochotný pomoci každému, kdo si někdy ublíží nebo se cítí smutně*. Zjišťována je ochota a empatie jedince.

Posledním použitým dotazníkem je dotazník self efficacy, tedy dotazník o vědomí vlastní efektivity (DOVE). Autory tohoto dotazníky jsou J. Křivohlavý aj. Schwarzer. (1993) Škála se skládá z 10 položek, vztahujících se k vědomí vlastní účinnosti. Zde je využita čtyřbodová škála.

Popisná a srovnávací studie, kvantitativní výzkum

Vzorek ???

Vzorek obsahoval 60 respondentů, 30 mužů, 30 žen, ve věku 25–30 let.

Sběr vzorku probíhal prostřednictvím příbuzenských vztahů a centra podpory pěstounských rodin Prevent ve Strakonících.

Zadáván jako dotazník na sebeposouzení a posouzení druhého – jak (úprava otázek, jak byly zadány). Celý dotazník je tvořen formou uzavřených otázek, výjimkou jsou doplňující informace o sobě.

6 Analýza dat

Analýza dat je provedena v programu SPSS a data jsou upravována v programu Excel.

Prostřednictvím ferenční statistiky – t-test a Pearsonova korelace. Pearsonův korelační koeficient měří statistickou závislost u lineárních dat, je parametrický a je ovlivněn odlehlými hodnotami. Koeficient měří statistickou závislost u lineárních dat. Korelační koeficient značí lineární vztah kladný i záporný.

Kvantitativní design

Kvantita znamená mnohost, četnost, množství, velikost. Filozoficky je to „cokoliv, na co se ptáme otázkou „kolik“? Je to tedy vlastnost, kterou lze změřit a vyjádřit číslem“ (Pavlica, 2000, s. 27). Výsledkem jsou přesná numerická data, která dávají prostor pro rychlou analýzu. Kvantitativní postup umožňuje rychlý, přímočarý sběr dat a je vhodný pro velké skupiny osob.

Metoda T test: Řadíme mezi metody matematické statistiky, která umožňuje ověřit hypotézu, zda dvě normální rozdělení mající stejný rozptyl, z nichž pocházejí dva nezávislé náhodné výběry, mají stejné střední hodnoty. Používáme také při porovnávání, zda výsledky v obou skupinách se výrazně liší (Hendl, J., 2004, s. 30).

7 Výsledky

Prvním popisovaným dotazníkem byl SDQ, u kterého existuje pět subškál.

V rámci subškály „Emocionální symptomy“ byl u skupiny osob v pěstounské péči zaznamenán průměrný skór /hodnota/ $m=9,0$ ($sd=1,72$), zatímco u osob vyrůstajících jako potomci biologických rodičů byla zjištěna hodnota $m=9,97$ ($sd=1,88$). Testování rozdílů pomocí t-testu (viz tabulka SVQ) nepřineslo zjištění statistické významnosti ($t=0,07$, $p=0,94$), osoby v pěstounské péči a biologičtí potomci tedy mají /zachovávají/ stejné „emocionální symptomy“. – V tomto případě se tedy ukázalo, že obě skupiny projevují stejnou míru podrážděnosti či ustaranosti. Celkové ladění osobnosti je velmi podobné, ani jedna skupina nevykazuje výrazně jiné psychosomatické projevy, bolesti hlavy apod.

V případě subškály problémového chování byl průměrný skór dětí v pěstounské péči $8,97$ ($sd 1,88$). Testování míry problémového chování také nepřineslo výrazně odlišné výsledky. Obě skupiny tedy udávaly podobně rozvinutou schopnost zvládnání afektu. Sklony k různým formám nečestného chování nebyly ani u jedné skupiny vyšší/ nižší.

Subškála hyperaktivity vykazala v případě pěstounských dětí průměr $13,67$ ($sd,2,04$) a na straně biologických dětí vyšel průměr $13,73$ ($sd,1,55$). Ani zde nepřineslo vyhodnocení statisticky významnou odlišnost mezi skupinami. Jedinci se tedy v kvalitě své soustředěnosti a rozvážnosti hodnotili podobně. Subškála problémového chování vykazala průměrnou hodnotu $13,47$ ($sd,1,83$). Ani v tomto případě nepřineslo měření pomocí t testů výsledky, které by potvrdilo zásadní rozdíl mezi pěstounskými a biologickými sourozenci. Úroveň prosociálního chování vykazala průměrnou hodnotu $10,27$ na straně dětí biologických ($1,72$). Ani prosociální chování tedy neprokázalo významné rozdíly vlivu náhradní rodinné péče a biologického rodičovství.

Tabulka Strength difficulties questionnaire: Jednotlivé složky dotazníku silných a slabých stránek.

H1: Existuje rozdíl mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů v celkovém skóru hodnocení silných a slabých stránek hodnocených dotazníkem SDQ.

H0 mezi oběma skupinami respondentů neexistuje výrazný rozdíl v celkovém skóru silných a slabých stránek.

Tabulka 5:

SDQ		N	Průměr	Směrodatná odchylka	t - test	p-hodnota
Emocionální symptomy	v pěstounské péči	30	9,00	1,72	0,07	0,94
	biologický potomek	30	8,97	1,88		
Problémové chování	v pěstounské péči	30	10,80	1,56	-0,25	0,80
	biologický potomek	30	10,90	1,54		
Hyperaktivita	v pěstounské péči	30	13,67	2,04	-0,14	0,89
	biologický potomek	30	13,73	1,55		
Problémy s vrstevníky	v pěstounské péči	30	13,47	1,83	0,66	0,51
	biologický potomek	30	13,13	2,08		
Prosocial_behavior	v pěstounské péči	30	10,27	1,72	-0,29	0,77
	biologický potomek	30	10,40	1,87		
Silné a slabé stránky	v pěstounské péči	30	57,20	3,61	0,07	0,94
	biologický potomek	30	57,13	3,69		

Zdroj: Vlastní výzkum, N=60

Prvním popisovaným dotazníkem byl SDQ, u kterého existuje pět subškál.

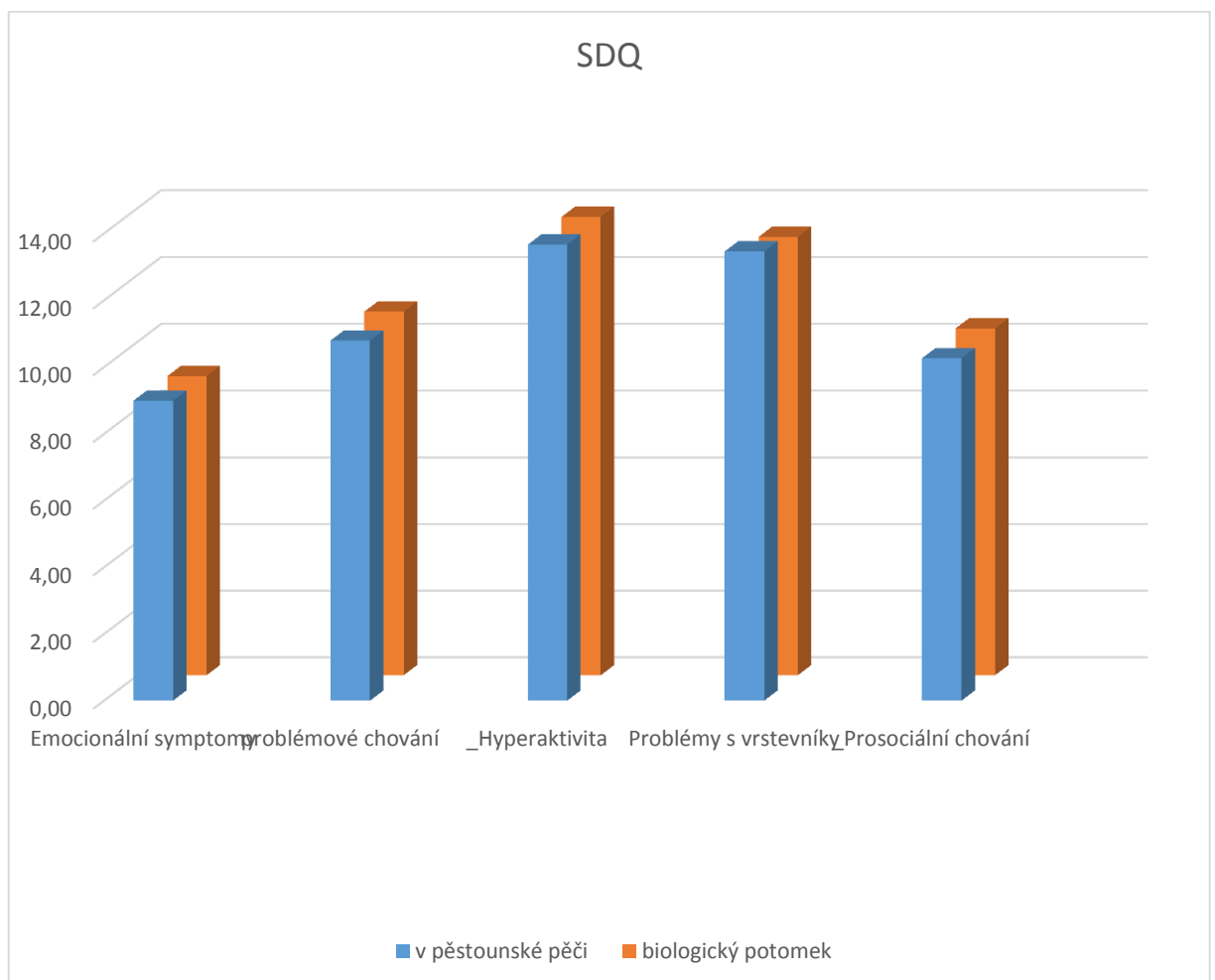
V rámci subškály „Emocionálních symptomů“ byl u skupiny osob v pěstounské péči zaznamenán průměrný skór /hodnota/ $m=9,0$ ($sd=1,72$), zatímco u osob vyrůstajících jako potomci biologických rodičů byla zjištěna hodnota $m=9,97$ ($sd=1,88$). Testování rozdílů pomocí t-testu (viz tabulka SVQ) nepřineslo zjištění statistické významnosti ($t=0,07$, $p=0,94$), osoby v pěstounské péči a biologičtí potomci tedy mají /zachovávají/ stejné „emocionální symptomy“. – V tomto případě se tedy ukázalo, že obě skupiny projevují stejnou míru podrážděnosti či ustaranosti. Celkové ladění osobnosti je velmi podobné ani jedna skupina nevykazuje výrazně jiné psychosomatické projevy, bolesti hlavy apod.

V případě subškály problémového chování byl průměrný skór dětí v pěstounské péči 8,97 ($sd=1,88$). Testování míry problémového chování také nepřineslo výrazně odlišné výsledky. Obě skupiny tedy udávaly podobně rozvinutou schopnost zvládnání afektu. Sklony k různým formám nečestného chování nebyly ani u jedné skupiny vyšší/ nižší.

Subškála hyperaktivity vykazala v případě pěstounských dětí průměr 13,67 ($sd=2,04$) a na straně biologických dětí vyšel průměr 13,73 ($sd=1,55$) Projevy Ani zde nepřineslo

vyhodnocení statisticky významnou odlišnost mezi skupinami. Jedinci se tedy v kvalitě své soustředěnosti a rozvážnosti hodnotili podobně. Subškála problémového chování vykázala průměrnou hodnotu 13,47 (sd,1,83). Ani v tomto směru nepřineslo měření pomocí t testů výsledky, které by zásadní rozdíl mezi pěstounskými a biologickými sourozenci. Úroveň prosociálního chování vykázala průměrnou hodnotu 10,27 na straně dětí biologických (1,72) Ani prosociální chování tedy neprokázalo významné vlivy náhradní rodinné péče a biologického rodičovství.

Graf 1: SDQ

Zdroj: Vlastní zpracování

Hypotéza byla testována pomocí t-testu, kdy pro skupinu osob v náhradní pěstounské péči vyšla hodnota $m=57,2$ ($sd=3,61$) a pro biologické potomky rodičů vyšla průměrná hodnota $m=57,13$ ($sd=3,69$). Nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi skupinami ($t=0,07$, $p=0,94$), proto nelze falsifikovat nulovou hypotézu, což znamená, že: *neexistuje rozdíl mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů v celkovém skóru hodnocení silných a slabých stránek hodnocených dotazníkem SDQ.*

Tabulka 6: Correlations

	A2_CELKEM	AXB
Děti v náhradní rodinné péči	1	,008
Pearson Correlation		0,954
Sig. (2-tailed)		
N	60	60
Biologické děti	,008	1
Pearson Correlation	,954	
Sig. (2-tailed)		
N	60	60

Zdroj: Vlastní zpracování

H2: Existuje rozdíl v Self-esteem podle RSS mezi sebehodnocením DvNRP a jeho posouzením sourozencem (biologickým potomkem).

Hypotéza byla testována pomocí Pearsonovy parametrické korelace, která je znázorněna v tabulce XX. Hodnota signifikace není signifikantní ($p=0,954$), proto je nutno verifikovat nulovou hypotézu, že: *neexistuje rozdíl v Self-esteem podle RSS mezi sebehodnocením DvNRP a jeho posouzením sourozencem (biologickým potomkem)*.

Tabulka 7: Rosenbergova škála sebehodnocení

	N	Průměr	Směrodatná odchylna	t - test	p-hodnota
v pěstounské péči	30	29,03	3,26	-0,29	0,78
biologický potomek	30	29,27	3,07	-0,29	0,78

Zdroj: Vlastní zpracování

H3 Existuje rozdíl mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů v self-esteem podle RSS?

H0: Mezi dětmi neexistuje žádný rozdíl v self esteem.

V případě globálního sebehodnocení u dětí v pěstounské péči vyšel průměrný skóre 29,03(sd= 3,26) u pěstounských dětí a průměrná hodnota v případě biologických potomků 29,27 (sd= 3,07) u biologických dětí. Testování pomocí t testů neprokázalo výsledky, které by byly statisticky významné. $t= 0,29$, $p= 0,78$ Obě skupiny sourozenců mají tedy téměř stejně vysokou úroveň sebehodnocení. Všichni jedinci tedy uvedli pozitivní vztah sami k sobě.

Hypotéza byla testována pomocí Rosenbergovy škály sebehodnocení.

Mezi skupinami nebyl nalezen žádný statisticky významný rozdíl. $t = 0.29$ $p = 0,78$. Na základě výsledků nemůžeme verifikovat nulovou hypotézu. Mezi dětmi tedy neexistuje výrazný rozdíl v self esteem na základě jejich původu.

Tabulka 8:

PVQ		N	Průměr	Směrodatná odchylka	t - test	p- hodnota
A_Univerzalizmus	v pěstounské péči	30	6,07	1,48	-1,23	0,22
	biologický potomek	30	6,60	1,85	-1,23	0,22
A_Benevolence	v pěstounské péči	30	3,87	1,04	-0,31	0,76
	biologický potomek	30	3,97	1,45	-0,31	0,76
A_Konformismus	v pěstounské péči	30	4,90	1,37	-0,10	0,92
	biologický potomek	30	4,93	1,34	-0,10	0,92
A_Tradice	v pěstounské péči	30	4,37	1,40	-0,18	0,86
	biologický potomek	30	4,43	1,52	-0,18	0,86
A_Moc	v pěstounské péči	30	4,47	1,38	-0,43	0,67
	biologický potomek	30	4,63	1,63	-0,43	0,67
A_Úspěch	v pěstounské péči	30	4,93	1,36	1,60	0,12
	biologický potomek	30	4,40	1,22	1,60	0,12
A_Bezpečnost	v pěstounské péči	30	4,63	1,40	-0,27	0,79
	biologický potomek	30	4,73	1,44	-0,27	0,79
A_Hedonismus	v pěstounské péči	30	4,10	1,30	-0,64	0,52
	biologický potomek	30	4,30	1,12	-0,64	0,52
A_Stimulace	v pěstounské péči	30	4,30	1,53	-0,26	0,79
	biologický potomek	30	4,40	1,40	-0,26	0,79
A_Samostatnost	v pěstounské péči	30	4,40	1,50	1,04	0,30
	biologický potomek	30	4,03	1,22	1,04	0,30
Posílení_ega	v pěstounské péči	30	9,40	2,06	0,65	0,52

	biologický potomek	30	9,03	2,30	0,65	0,52
Otevřenost_změně	v pěstounské péči	30	8,70	2,47	0,46	0,65
	biologický potomek	30	8,43	2,05	0,46	0,65
Překročení_sebe	v pěstounské péči	30	9,93	2,02	-1,35	0,18
	biologický potomek	30	10,57	1,59	-1,35	0,18
Konzervace	v pěstounské péči	30	13,90	2,59	-0,33	0,74
	biologický potomek	30	14,10	2,04	-0,33	0,74

Zdroj: Vlastní zpracování

H4 Existuje rozdíl hodnotových orientací dětí v náhradní rodinné péči a biologických potomků v pěstounské rodině.

Na základě výsledků lze falzifikovat hypotézu 4.

H0: Mezi dětmi v NRP a biologickými potomky neexistuje statistický významný rozdíl v oblasti hodnot.

V Dimenzi Univerzalizmu v případě dětí v pěstounské péči vyšel průměr 6,07 (sd= 1,48). U biologických potomků byla průměrná hodnota 6,60 (sd=1,85). Testování rozdílů pomocí t-testu (viz tabulka PVQ) nepřineslo zjištění statistické významnosti ($t= 1,23$, $p= 0,22$). Jedinci mají tedy shodnou úroveň porozumění a schopnosti ocenit druhé a nejsou jim lhostejné podmínky spokojeného života ostatních. Pro obě strany respondentů je důležité, aby měl každý v životě stejné možnosti a příležitosti. Jedinci vyznačující se touto hodnotou se vždy snaží porozumět i názorům, se kterými nesouhlasí.

Ani v oblasti konformismu nebyly zjištěny statisticky významné rozdíly. Také v tomto případě se prokázalo, že jak pěstounské, tak biologické děti považují za důležité plnit sociální očekávání a vyhýbají se činností, které by mohly být negativně posuzovány.

U dětí v pěstounské péči činil průměr 4,90 (sd=1,37), u biologických dětí hovoříme o průměru 3,97 (sd= 1,45).

($t= 0,10$, $p= 0,92$)

Obě skupiny označují za stejně důležitou potřebu úspěchu. Je pro ně stejně podstatné uznání ze strany okolí. Jsou rádi, když jsou jejich činy náležitě oceněny.

Na straně pěstounských dětí mluvíme o průměru 4,63 (sd= 1,40), u biologických dětí 4,73.

V kategorii benevolence dosáhly děti v pěstounské péči průměru 3,87, (sd=1,04).

U biologických dětí byl zjištěn průměr 3,97 (sd=1,45), ($t= 1,60$, $p= 0,12$).

Všem jedincům tedy byla v podobné míře vlastní snaha o ochranu kvality života lidí, se kterými jsou v blízkém kontaktu.

V případě tradicionalismu dosáhly pěstounské děti průměru 4,37 (sd=1,40) $t= 0,86$, $p= 0,18$. Jedná se zde o celkový respekt ke zvykům a idejím, které jsou součástí např. náboženství, které jedinec či rodina vyznává, nebo celkové kultury, ve které vyrůstá. Jde především o dodržování pravidel. Neprokázal se zde žádný výrazný rozdíl, z toho lze vyvodit, že všem respondentům je společná určitá míra skromnosti a neprojevují snahu o přitahování pozornosti na svou osobu.

Stejně tak otázce bezpečnosti přisuzují obě strany shodný důraz.

U pěstounských dětí byl zjištěn průměr 4,63 (sd= 1,40). U biologických byl prokázán průměr 4,63 sd= 1,73. (sd= 1,44). $t= 0,27$ $p= 0,79$. Pro obě strany je tedy stejně důležitá harmonie ve vztazích, včetně vztahu k sobě samému. Potřebují mít pocit stability společnosti. Bezpečné prostředí je pro ně zásadní.

Také v otázce moci se výsledky testování shodují.

U pěstounských dětí byl zjištěn průměr 4,47 (sd= 1,38).

Jedinci pocítují stejnou potřebu sociálního statusu ve společenském systému a určité prestiže. Vykazují dominantní jednání.

V dimenzi hedonismu hovoříme o určitém požitkářství. Ani v tomto ohledu nevznikly žádné významné odlišnosti. Pěstounské děti vykázaly průměr 4,10 (sd=1,30) $t = 0,43$ $p= 0,67$). Na straně biologických dětí vznikl výsledný průměr 4,3 (sd =1,12). $t=0,64$ $p= 0,52$. Z toho lze vyvodit, že jedinci v pěstounské péči si rádi dopřávají a stejně jako biologičtí rádi vyhledávají příležitosti k pobavení. Ani jedna skupina nevykazuje výrazně vyšší či nižší potřebu požitkářství.

V případě stimulace byl výsledný průměr 4,30 u pěstounských dětí (sd= 1,53). Biologičtí potomci vykázali průměr 4,40 (sd= 1,40). Ani v tomto ohledu se nepotvrdily rozdíly.

$t= 0,26$, $p= 0,79$. Představitelé obou skupin tedy ve stejné míře vyhledávají nové věci. Rádi riskují a věnují se mnoha aktivitám.

Další zohledněnou dimenzí je samostatnost. V tomto případě pěstounské děti vykázaly průměr 4,40 ($sd= 1,50$) a biologické 4,03 ($sd= 1,50$), $t= 1,04$, $p= 0,30$. Příslušníkům obou skupin bylo vlastní samostatné jednání a tvořivé myšlení. Je pro ně stejně důležité dělat věci vlastní, originální cestou. Nezávislost na druhých a svoboda jsou pro ně důležitou stránkou. Nejraději si rozhodují o všem sami.

Těchto 10 typů se dále sdružuje do čtyř typů vyššího řádu. Samostatnost a stimulaci představují typ „*Otevřenost ke změně*“, moc a úspěch tvoří „*Posílení ega*“.

Konformita, tradice, konzervatismus, universalismus, benevolence jsou součástí „Překročení sebe sama“ transcendence.

H5: Existuje rozdíl v hodnotových kategoriích Otevřenost změně mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů.

Na základě výsledků lze verifikovat nulovou hypotézu.

V oblasti otevřenosti ke změně dosáhli pěstounské děti průměru 8,70 ($sd= 2,47$), zatímco biologičtí 8,43 ($sd= 2,07$), $t= 0,46$, $p= 0,65$.

H0 Mezi jedinci v NRP a biologickými dětmi nebyl prokázán signifikantní rozdíl v otevřenosti ke změně.

H6: Existuje rozdíl v hodnotových kategoriích Posílení ega mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů.

H0: Mezi skupinami respondentů nebyla zjištěna žádná významná odlišnost v rámci posílení ega.

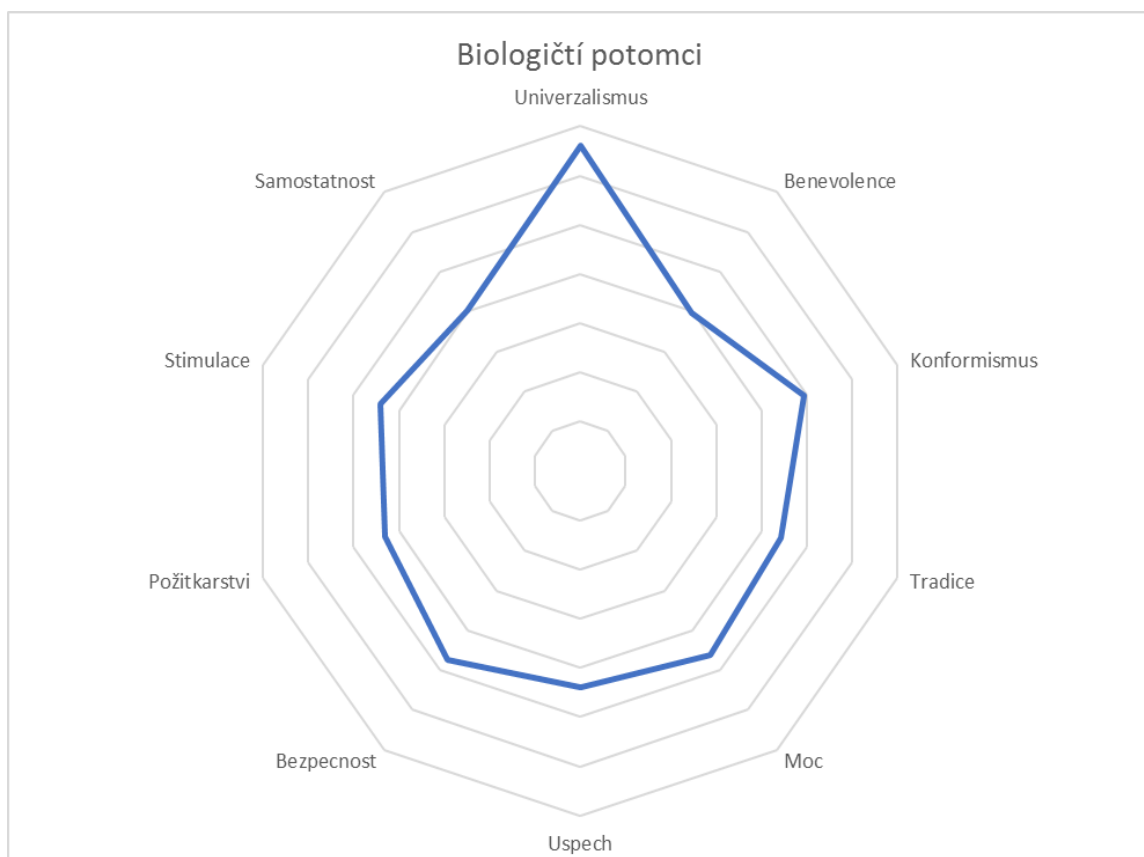
Hypotéza byla ověřena pomocí t testu, platí H0.

Graf 2: V pěstounské péči

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 3: Biologičtí potomci

Zdroj: Vlastní zpracování

Z grafu můžeme vyčíst výraznou shodu v obrazu hodnotových konstruktů obou skupin.

Tabulka 9:

	N	Průměr	Směrodatná odchylna	t - test	p-hodnota
DOVE v pěstounské péči	30	23,97	3,45	0,62	0,54
biologický potomek	30	23,40	3,59	0,62	0,54

Zdroj: Vlastní zpracování

H7: Existuje rozdíl mezi dětmi v NRP a biologickými potomky pěstounů ve vnímané osobní efektivitě.

H0 Rozdíl ve vnímané osobní efektivitě u obou skupin neexistuje.

Na základě údajů uvedených v dotazníku DOVE, vyšel průměrný skóre u jedinců v pěstounské péči 23,97 (sd= 3,45) a u jedinců biologických 23,40 (sd= 3,59) $t= 0,62$, $p= 0,54$.

Na základě výsledků lze potvrdit H0.

Jedinci obou skupin mají tedy podobné uvažování týkající se úrovně zvládnutelnosti daných úkolů. Respondenti hodnotili své schopnosti v různých činnostech podobně. Pro posouzení vlastních schopností jsou důležité situační podmínky. Vědomí vlastní účinnosti může být v některých případech snadno ovlivněno neúspěchem.

Na základě hodnocení respondentů se prokázalo, že schopnost dosáhnout určeného cíle je u obou skupin na stejné úrovni.

Ani v aspektu osobní efektivitě nebyl nalezen signifikantní rozdíl, který by poukazoval na vliv pěstounské péče.

Cílem bakalářské práce je zjistit, jaký je rozdíl mezi biologickými a pěstounskými potomky v jednotlivých vybraných složkách sebepojetí.

Nebyla potvrzena ani jedna hypotéza, která by prokázala signifikantní odlišnosti v sebepojetí v závislosti na původu.

8 Diskuze

Ačkoliv očekávané závěry předpokládaly, že sebepojetí přijatých a biologických dětí je významně rozdílné, samotný výzkum prokázal opak.

Pro srovnání se zabývá výzkumem, který v r. 1997 uskutečnil Matějček a spol.

Jedná se o longitudinální výzkum probíhající 32 let. V tomto výzkumu byly srovnávány děti, které vyrůstaly v ústavní výchově a děti v individuální pěstounské péči a v biologické rodině.

Děti z dětských domovů vykazovaly v pozdějším věku nižší společenskou kompetenci, nižší úroveň vzdělání či zaměstnání. V případě mužů byla prokazatelná vysoká míra kriminality. Děti měly problémy s city ve vztazích. U mužů byla celkově zaznamenána nespokojenost se svým životem. Tím se zásadně liší od dětí z pěstounské péče, ty dosáhly životní spokojenosti.

Další výzkum, který zde uvádím, je zaměřen na vývoj dětí v náhradních formách péče (Ptáček, Kuželová & Čeledová, 2010).

Do výzkumu byly zahrnuty děti z dětských domovů, z pěstounských rodin a děti z biologických rodin. Vyskytovala se zde také skupina dětí z neúplných rodin. Rozdíly byly zmapovány v těchto oblastech:

- Psychický vývoj.
- Socioemoční vývoj.
- Sociální vývoj.
- Somatický vývoj.
- Vývojové nebo duševní poruchy.
- Možná traumatizace apod.

Do této studie byly zařazeny děti ve věku 8–12 let.

„Prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, a forma péče a výchovy mají zásadní vliv na všechny oblasti dalšího vývoje dítěte a obecně i na celoživotní úspěšnost a výskyt duševních i somatických onemocnění“ (Ptáček a spol. 2010, s. 14).

Řada studií prokázala fakt, že děti, které pobývaly první měsíce života v ústavní péči, selhávají v budoucím životě, ve studiu, partnerství a zaměstnání. Jsou náchylnější ke specifickým zdravotním a psychickým onemocněním. Negativní vliv vychází z absence individuální péče. Nedostává se jim tedy možnosti navázat blízký vztah s osobou pečující. Poruchy spojené s tímto strádáním jsou často nenapravitelné.

Nicméně výzkum, který uskutečnili Le Mare, Audet (2002), potvrdil významné zlepšení psychických poruch a následného vývoje při vstupu do náhradní rodinné péče již v raném věku. Rodinné prostředí je jednoznačně více stimulující. Všechny děti bez rozdílu potřebují individuální péči.

Jedním z důvodů, kterým si vysvětlují rozdíly mezi očekávanými a skutečnými výsledky, je historie části vzorku, která byla získána z příbuzenských okruhů. Je mi známo, že spousta respondentů svá nejsložitější období již překonala. Nejnáročnější léta, kdy mohlo dojít ke sníženému sebehodnocení, mají tedy již za sebou a problémy s tímto rizikovým obdobím jsou již vyřešené.

V případě příbuzenstva by dalším důvodem mohlo být společné vyznání. Velká část z nich je křesťanského vyznání.

Na základě zmíněných výzkumů by se dalo usuzovat, že v případě většího počtu respondentů a longitudinální studie by se mohly prokázat výsledky, které by rozdíly v sebepojetí prokázaly a potvrdily by se tak stanovené hypotézy.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jaký je rozdíl mezi biologickými a pěstounskými potomky v jednotlivých vybraných složkách sebepojetí.

Konkrétně jsem se zaměřila na to, zda mají pěstounské a biologické děti výrazně odlišný náhled na sebe i na sourozence. Výzkum dokázal, že významnost tohoto rozdílu ve vnímání není nijak velká.

Výzkum ovšem dokázal, že neexistuje statisticky významný rozdíl mezi dětmi v náhradní rodinné péči, a to v žádné ze zkoumaných složek sebepojetí. Prokázalo se tedy, že pěstounská péče nedokáže ovlivnit biologicky dané povahové rysy.

Stejně tak biologické děti nejsou výrazně ovlivňovány vyrůstáním s pěstounskými sourozenci.

Hypotézy jsem ověřovala pomocí kvantitativního výzkumu. Výsledky statistických analýz vyvrátily souvislost mezi sebepojetím a původem jedinců vyrůstajících v jedné pěstounské rodině.

K vyhodnocení jsem využila 4 dotazníky ve formě sebeposuzovacích škál, které byly upraveny tak, aby jedinec mohl posoudit jak sebe, tak sourozence. Konkrétně se jedná o dotazníky self esteem, PVQ, SDQ a Rosenbergovy škály sebehodnocení. Souhrnný dotazník měl formu uzavřených otázek, s výjimkou doplňujících informací o sobě.

Pro zjištění úrovně obecného sebehodnocení byla použita Rosenbergova škála sebehodnocení.

Dalším testem je PVQ („portrait value Questionare“). Tento test obsahuje 21 položek se šestistupňovým výběrem odpovědí, a to od *velmi se mi podobá* po *vůbec se mi nepodobá*.

Dalším dotazníkem byl SDQ (Strength and difficulties questionnaire), který zkoumá také psychické přizpůsobení jedinců.

Posledním použitým dotazníkem je dotazník self efficacy, tedy dotazník o vědomí vlastní efektivity (DOVE).

V doplňujících otázkách se většina respondentů shodla na podobných odpovědích. V otázkách plánů do budoucna se nejčastěji vyskytovalo vzdělání, povolání a rodina.

Nebyla potvrzena ani jedna hypotéza, která by prokázala signifikantní odlišnosti v sebepojetí v závislosti na původu či stylu péče.

Na základě zmíněných výzkumů se prokázalo, že pro zjištění odlišnosti v osobnosti ovlivňované původem by bylo třeba longitudinálního výzkumu.

Diskuze OPRAVENA JE PRVNÍ VERZE

Ačkoliv očekávané závěry předpokládaly, že sebepojetí přijatých a biologických dětí je významně rozdílné, samotný výzkum prokázal opak.

Pro srovnání se zabývá výzkumem, který v r.1997 uskutečnil Matějček a spol.

Jedná se o longitudinální výzkum, probíhající 32 let. V tomto výzkumu byly srovnávány děti, které vyrůstaly ústavní výchově a děti v individuální pěstounské péči a v biologické rodině.

Děti z dětských domovů vykazovaly v pozdějším věku nižší společenskou kompetenci, nižší úroveň vzdělání či zaměstnání. V případě mužů byla prokazatelná vysoká míra kriminality. Mají problémy s city ve vztazích. U mužů byla celkově zaznamenána nespokojenost se svým životem. Tím se zásadně liší od dětí z pěstounské péče, ti dosáhly životní spokojenosti.

Další výzkum, který zde uvádím je zaměřen na vývoj dětí v náhradních formách péče.(Ptáček, Kuželová & Čeledová,2010).

Do výzkumu byly zahrnuty děti z dětských domovů, z pěstounských rodin a děti z biologických rodin. Vyskytovala se zde také skupina dětí z neúplných rodin. Rozdíly byly zmapovány v těchto oblastech:

Psychický vývoj

Socioemoční vývoj

Sociální vývoj

Somatický vývoj

Vývojové nebo duševní poruchy

Možná traumatizace apod.

Do této studie byly zařazeny děti ve věku 8- 12 let

„ Prostředí ,ve kterém dítě vyrůstá, a forma péče a výchovy mají zásadní vliv na všechny oblasti dalšího vývoje dítěte a obecně i na celoživotní úspěšnost a výskyt duševních i somatických onemocnění.“ (Ptáček a spol. 2010, s.14.)

Rada studií prokázala fakt, že děti, které přebývaly první měsíce života v ústavní péči, selhávají v budoucím životě. Selhávají ve studiu, partnerství a zaměstnání. Jsou náchylnější ke specifickým zdravotním a psychickým onemocněním. Negativní vliv vychází z absence individuální péče. Nedostává se jim tedy možnost navázat blízký vztah s osobou pečující. Poruchy spojené s tímto strádáním jsou často nenapravitelné.

Nicméně výzkum, který uskutečnili Le Mare, Audet (2002) potvrdil významné zlepšení psychických poruch a následného vývoje při vstupu do náhradní rodinné péče již v raném věku. Rodinné prostředí je jednoznačně více stimulující. Všechny děti bez rozdílu potřebují individuální péči.

Jedním z důvodů, kterým si vysvětluji rozdílné výsledky mezi očekávanými a skutečnými výsledky je historie části vzorku. Jak jsem již zmínila, část vzorku je získána z příbuzenských okruhů. Je mi tedy známo, že spousta z nich má svá nejsložitější období již za sebou. Nejnáročnější léta, kdy mohlo dojít k sníženému sebehodnocení mají již za sebou a problémy s tímto rizikovým obdobím jsou již vyřešené.

V případě příbuzenstva by dalším důvodem mohlo být společné vyznání. Velká část z nich je křesťanského vyznání.

Na základě zmíněných výzkumů by se dalo usuzovat, že v případě většího počtu respondentů a longitudinální studie, by se mohly prokázat výsledky, které by rozdíly v sebepojetí prokázaly a potvrdily by se tak stanovené hypotézy.

Seznam použitých zdrojů a literatury

- BALCAR, K. (1991). *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Chrudim: Mach, 1991.
- BLATNÝ, M. (2010). *Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada.
- BLATNÝ, M., OSECKÁ, L., & HRDLIČKA, M. (1999). Vztah diskrepance mezi reálným a ideálním Já k sebehodnocení u introvertů a extravertů. In BLATNÝ, M., & SVOBODA, M. (ed.) *Sociální procesy a osobnost '99: sborník příspěvků* (s. 7 – 11). Brno: Vydavatelství MU.
- BLATNÝ, M., OSECKÁ, L., & HRDLIČKA, M. (1999). *Já k sebehodnocení u introvertů a extravertů*. Brno: Masarykova univerzita.
- BLATNÝ, M. (2010). *Psychologie mnohostranného vývoje*. Praha: Grada.
- BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J., & PAZLAROVÁ, H. (1997). *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum.
- BUBLEOVÁ, V., VÁVROVÁ, A., FRANTÍKOVÁ, J., & VANČÁKOVÁ, M. (2014). *Průvodce náhradní rodinnou péčí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- ČÁP, J. (1990). *Psychologie mnohostranného vývoje člověka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- ČESKO. (1963). Zákon č. 94 o rodině. In: *Sbírka zákonů České republiky*.
- DALLOZ, D. (2002). *Žárlivost a rivalita*. Praha: Portál
- DUNOVSKÝ J., DYTRYCH Z., & MATĚJČEK Z. et al. (1999) *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada.
- DUSEK, J. B., & FLAHERTY, J. F. (1981). The development of the self-concept during the adolescent years. *Monographs of the society for research in child development*, Vol. 46, No. 4, pp. 1-67.
- DVOŘÁKOVÁ, J. (2007). *Morální usuzování: vliv hodnot, osobnostních charakteristik a morální identity na řešení a zdůvodnění morálních situací* (Disertační práce). Brno: Masarykova univerzita.
- DYTRYCH, Z., & MATĚJČEK, Z. (2005). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada.

- FABER, A., & MAZLISH, E. (2009). *Sourozenci bez rivalry*. Brno: Computer Press.
- FIALOVÁ, L. et al. (1997). *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- FRANKL, V. E. (1994). *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta.
- FRANTÍKOVÁ, J. (2008). *Dospívající dítě v náhradní rodinné péči*. Praha: Občanské sdružení rozum a cit.
- GIDDENS, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- GOFFMAN, E. (1999). *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Ypsilon.
- GRÁC, J. (1979) *Pohľady do psychologie hodnotovej orientácie mládeže*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- HARTL, P., & HARTLOVÁ, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HIGGINS, E. T. (1986). Self-Discrepancy: A Theory Relating Self and Affect. *Psychological Review*, 94, 1987, 319–340.
- KLIMEŠ, J. (2008). *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení rozum a cit.
- KRAUS, J. B. (2001). *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Aido.
- KROFTOVÁ, A., & MATOUŠEK, O. (2003). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
- KUBÁTOVÁ, H. (2010). *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada.
- KUČEROVÁ, S. (1996). *Člověk, hodnoty, výchova*, Prešov: Mana Con.
- LANGMEIER, J., & MATĚJČEK, Z. (1995). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství.
- LEARY, M. R. (2012). *Handbook of self and identity*. New York, London: Guilford Press.
- LEMLEY, N. (2004). *The Reliability of the Piers-Harris Children's Self-Concept Scale, Second Edition*. Huntington. Marshall University.
- MAŘÍKOVÁ, H. (2000). *Proměny současné české rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MATĚJČEK, Z. et al. (1999). *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál.
- NOVÁK, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada.
- PAVLICA, K. (2000). *Sociální výzkum, podnik a management*. Praha: Ekopress.

- PELIKÁN, J. (1995). *Výchova jako teoretický problém*. Praha: Amosium servis.
- ROKEACH, M. (1968). *Beliefs attitudes and values: a theory of organization and change*. San Francisco: Jossey-Bass Publisher.
- ŘÍČAN, P. (1975). *Název díla?*. Praha: Orbis.
- SINGLY, Francois De. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- SLAMĚNÍK, I. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada.
- SOBOTKOVÁ V. (2014). *Rizikové antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada.
- ŠULOVÁ, L. (1995). *Jak učit výchovu k manželství a rodičovství?* Praha: Grada.
- VACEK, P. (2006). *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- VÁGNEROVÁ, M. (2000). *Vývojová psychologie v dětství, dospělosti, stáří*. Praha: Portál.
- VÁGNEROVÁ, M. (2012). *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- VANČÁKOVÁ, M. (2012). *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče o. s.

Internetové zdroje

- KLIMEŠ, J. (2015). Sourozenci a náhradní rodinná péče. Dostupné z http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/pestouni_sourozenci.htm
- MACELA, M. (2015). *Nový občanský zákoník*. Dostupné z <http://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/system-nahradni-rodinne-pece-v-cr/prehled-legislativy/novy-obcansky-zakonik>
- MPSV ČR (2012). Náhradní rodinná péče v České republice. In: *Rozum a cit*. Dostupné z: http://www.rozumacit.cz/nahradni_rodinna_pece.php
- MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V. & KOVAŘÍK, J. (2002). *Sourozenci a pěstounská péče*. Dostupné z <http://www.rodina.cz/clanek2634.htm>
- SIEGLER, Robert S. (2013). Developmental Sequences Within And Between Concept. *Monographs Of The Society For Research In Child*, Seriál No. 189, Vol. 46, No. 2. Dostupné z <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.408.5170&rep=rep1&type=pdf>

Seznam grafů

Graf 1: SDQ	50
Graf 2: V pěstounské péči.....	56
Graf 3: Biologičtí potomci.....	56

Seznam tabulek

Tabulka 1: ???.....	44
Tabulka 2: ???.....	44
Tabulka 3: Pohlaví.....	44
Tabulka 4: Příslušnost * Pohlaví Crosstabulation	44
Tabulka 5:	49
Tabulka 6: Correlations	51
Tabulka 7: Rosenbergova škála sebehodnocení	51
Tabulka 8:	52
Tabulka 9:	57

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník upravený hodnocení sebe

Příloha č. 2: Dotazník hodnocení sourozence

Přílohy

Příloha č. 1: Dotazník upravený hodnocení sebe

	Nepravdivé	Částečně pravdivé	Pravdivé
1. Snažím se chovat pěkně k druhým, beru ohled na jejich city.			
2. Jsem neklidný a nevydržím dlouho bez hnutí.			
3. Často mám bolesti hlavy, žaludku, celkově cítím nevolnost.			
4. Obvykle se dělím s druhými , například o jídlo, pití.			
5. Často mívám záchvaty vzteku jsem výbušný.			
6. Jsem raději sám než s jinými lidmi.			
7. Jsem spíše poslušný a dělám, co ode mě ostatní očekávají.			
8. Mám hodně starostí a často se trápím.			
9. Jsem vždy ochotný pomoci každému, kdo si někdy ublíží nebo se cítí smutně.			
10. Jsem neposedný.			
11. Mám alespoň jednoho dobrého kamaráda či kamarádku.			
12. Často se peru a nutím ostatní dělat to, co chci já.			
13. Jsem často nešťastný, smutný nebo skleslý.			
14. Ostatní lidé mě mají vcelku rádi.			
15. Nechám se snadno vyrušit a špatně se soustředím.			
16. Jsem nervózní v nových situacích a snadno ztratím sebedůvěru.			
17. Jsem milý k ostatním.			
18. Často lžu nebo podvádím.			
19. Ostatní lidé mě často šikanují.			
20. Často pomáhám druhým, rodičům, kamarádům atd.			
21. Rozmyslím si, než něco udělám.			
22. Beru si věci, které nejsou moje, doma i jinde.			
23. Lépe vycházím se staršími než se svými vrstevníky.			

24. Mám mnoho strachů, snadno se vyděším.			
25. Při plnění úkolů vytrvám až do konce, dokážu udržet pozornost.			

	Plně souhlasím	Částečně souhlasím	Částečně nesouhlasím	Nesouhlasím
1. Mám pocit, že si uchovávám svoji osobní důstojnost nejméně v takové míře jako většina ostatních lidí.				
2. Jsem vždy náchylný(á) považovat se za neúspěšného člověka.				
3. Myslím si, že mám řadu dobrých vlastností.				
4. Jsem schopný(á) dělat mnoho věcí stejně dobře jako ostatní.				
5. Zdá se mi, že nemohu být u sebe na nic zvláštního hrdý(á).				
6. Mám k sobě dobrý vztah.				
7. Chtěl(a) bych si sám (sama) sebe více vážit.				
8. Jsem se sebou vcelku spokojený(á).				
9. Občas jasně pocítuji svou neúčinnost.				
10. Někdy si myslím, že jsem naprosto neschopný(á).				

1. Když se něco postaví proti mně, dokážu nalézt způsob, jak dosáhnout toho, co dosáhnout chci.	Naprosto nesouhlasí	Nesouhlasí	Souhlasí	Naprosto souhlasí
2. Když se o to opravdu usilovně snažím, pak můžu zvládnout i nesnadné problémy.				
3. Pro mne je poměrně snadné držet se svých předsevzetí a dosáhnout cílů, které si stanovím.				
4. Díky svým zkušenostem a možnostem vím, jak zvládat neočekávané situace.				
5. Důvěřuji si plně, že zvládnou neočekávané situace.				
6. Když se dostanu do obtíží, pak se můžu plně spolehnout na své schopnosti.				
7. Bez ohledu na to, co se děje, jsem obvykle schopný/á vypořádat se s tím.				
8. Vynaložím-li na to potřebné úsilí, pak můžu najít řešení pro téměř každý problém.				
9. Pokud stojím před něčím novým, vím, jak se s takovou situací vyrovnat.				
10. Pokud se vynoří nějaký problém, můžu ho zvládnout vlastními silami.				

	Velmi se mi podobá	Podobá se mi trochu	Nepodobá se mi	Vůbec se mi nepodobá
A. Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro mě důležité. Rád dělám věci svým vlastním originálním způsobem.				
B. Je pro mě důležité, abych byl bohatý. Chci mít hodně peněz a drahé věci.				
C. Myslím si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věřím, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.				
D. Je pro mě důležité předvádět své schopnosti. Chci, aby lidé obdivovali, co dělám.				
E. Je pro mě důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbám se všemu, co by mohlo ohrozit moji bezpečnost.				
F. Mám rád překvapení a vždy vyhledávám nové aktivity. Myslím si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.				
G. Věřím, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslím si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje.				
H. Je pro mě důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než já. I když s nimi nesouhlasím, chci jim porozumět.				
I. Je pro mě důležité být pokorný a skromný. Nesnažím se přitahovat na sebe pozornost.				
J. Je pro mě důležité užívat si života. Rád si dopřávám				
K. Je pro mě důležité, abych si sám rozhodoval o tom, co dělám. Mám rád svobodu a nezávislost na druhých.				
L. Je pro mě velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chci se starat o jejich blaho.				
M. Je pro mě důležité být velmi úspěšný. Doufám, že lidé ocení, čeho jsem dosáhl.				
N. Je pro mě důležité, aby mi vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chci, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.				
O. Vyhledávám dobrodružství a rád riskuji. Chci mít vzrušující život.				
P. Je pro mě důležité, abych se vždy choval spořádaně. Chci se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatně.				
Q. Je pro mě důležité, aby mě lidé respektovali. Chci, aby lidé dělali, co jim řeknu.				
R. Je pro mě důležité být loajální k přátelům. Chci se věnovat lidem, kteří jsou mi blízcí.				
S. Pevně věřím, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro mě důležitá.				
T. Tradice je pro mě důležitá. Snažím se dodržovat zvyky, které se předávají v mém náboženství nebo v mé rodině.				
U. Vyhledávám každou příležitost, abych se pobavil. Je pro mě důležité dělat věci, které mi přinášejí potěšení.				

Doplňující otázky:

Jsem:

V pěstounské péči

Biologické dítě

Věk:

Pohlaví: Muž

Žena

Nejvyšší dosažené vzdělání:

Jsi se svým životem spokojený (á) ? – úplně – částečně – vůbec

Jaké jsou Tvé plány do budoucna?

Příloha č. 2: Dotazník hodnocení sourozence

	Nepravdivé	Částečně pravdivé	Pravdivé
1. Snaží se chovat pěkně k druhým lidem. Bere ohled na jejich pocity.			
2. Je neklidný(á) a je pro něj (ni) těžké vydržet sedět dlouho bez hnutí			
3. Často si stěžuje na bolesti žaludku, hlavy a často celkově cítí nevolnost.			
4. Obvykle se dělí s druhými o jídlo/ pití.			
5. Často má záchvaty vzteku a je výbušný(á).			
6. Je raději sám (sama) než s jinými lidmi.			
7. Je spíše poslušný(á), většinou dělá, co od něj (ní) ostatní lidé očekávají.			
8. Má mnoho starostí a často vypadá ustaraně.			
9. Je vždy ochotný(á) pomoci, když si někdo ublíží nebo je smutný.			
10. Je neposedný(á).			
11. Má alespoň jednoho kamaráda či kamarádku.			
12. Často se pere a šikanuje ostatní.			
13. Je často nešťastný(á), smutný(á) nebo skleslý(á).			
14. Ostatní ho (ji) mají vcelku rádi.			
15. Špatně se soustředí.			
16. Je nervózní nebo nesamostatný(á), v nových situacích snadno ztratí sebedůvěru.			
17. Je milý(á) k ostatním.			
18. Často lže nebo podvádí.			
19. Ostatní ho (ji) často šikanují.			
20. Často dobrovolně pomáhá jiným lidem, rodičům, kamarádům a dalším.			
21. Rozmyslí si, než něco udělá.			
22. Krade doma i jinde.			
23. Lépe vychází s dospělými než s ostatními dětmi			
24. Má mnoho strachů, snadno se vyděsí.			
25. Úkol splní do konce a dokáže udržet pozornost.			

	Plně souhlasím	Částečně souhlasím	Částečně nesouhlasím	Nesouhlasím
1. Má pocit, že si uchovává svoji osobní důstojnost nejméně v takové míře jako většina ostatních lidí.				
2. Je vždy náchylný(á) považovat se za neúspěšného člověka.				
3. Myslí si, že má řadu dobrých vlastností.				
4. Je schopný(á) dělat mnoho věcí stejně dobře jako ostatní.				
5. Zdá se mu (jí), že nemůže být u sebe na nic zvláštního hrdý(á).				
6. Má k sobě dobrý vztah.				
7. Chtěl(a) by si sám (sama) sebe více vážit.				
8. Je se sebou vcelku spokojený(á).				
9. Občas jasně pocítuje svou neúčinnost.				
10. Někdy si myslí, že je naprosto neschopný(á).				

	Naprosto nesouhlasí	Nesouhlasí	Souhlasí	Naprosto souhlasí
1. Když se něco postaví proti němu (ní), umí nalézt způsob, jak dosáhnout toho, čeho dosáhnout chce				
2. Když se o to opravdu usilovně snaží, pak dokáže zvládnout i nesnadné problémy.				
3. Je pro něj (ni) poměrně snadné držet se svých předsevzetí a dosáhnout cílů, které si stanoví.				
4. Díky svým zkušenostem a možnostem ví, jak zvládat neočekávané situace.				
5. Důvěřuje si plně, že zvládne neočekávané situace.				
6. Když se dostane do obtíží, pak se může plně spolehnout na své schopnosti.				
7. Bez ohledu na to, co se děje, je obvykle schopný(á) vypořádat se s tím.				
8. Vynaloží-li na to potřebné úsilí, pak zvládne najít řešení pro téměř každý problém.				
9. Pokud stojí před něčím novým, ví, jak se s takovou situací vyrovnat.				
10. Pokud se vynoří nějaký problém, umí ho zvládnout vlastními silami.				

	Velmi se mu podobá	Podobá se mu trochu	Nepodobá se mu	Vůbec se mu nepodobá
A. Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něj (ni) důležité. Rád dělá věci svým vlastním originálním způsobem.				
B. Je pro něj (ni) důležité, aby byl(a) bohatý(á). Chce mít hodně peněz a drahé věci.				
C. Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.				
D. Je pro něj (ni) důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.				
E. Je pro něj (ni) důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho (její) bezpečnost.				
F. Má rád (a) překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.				
G. Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje.				
H. Je pro něj (ni) důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on (ona). I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.				
I. Je pro něj (ni) důležité být pokorný(á) a skromný(á). Nesnaží se přitahovat na sebe pozornost.				
J. Je pro něj (ni) důležité užívat si života. Rád (a) si dopřává.				
K. Je pro něj (ni) důležité, aby si sám (sama) rozhodoval(a) o tom, co dělá. Má rád(a) svobodu a nezávislost na druhých.				
L. Je pro něj (ni) velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.				
M. Je pro něj (ni) důležité být velmi úspěšný(á). Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl(a).				
N. Je pro něj (ni) důležité, aby mu (jí) vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.				
O. Vyhledává dobrodružství a rád (a) riskuje. Chce mít vzrušující život.				
P. Je pro něj (ni) důležité, aby se vždy choval spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatně.				
Q. Je pro něj (ni) důležité, aby ho (ji) lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.				
R. Je pro něj (ni) důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu (jí) blízcí.				
S. Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj (ni) důležitá.				

T. Tradice je pro něj (ni) důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se předávají v jeho (jejím) náboženství nebo v jeho (její) rodině.				
U. Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil(a). Je pro něj (ni) důležité dělat věci, které mu (jí) přinášejí potěšení.				

V pěstounské péči

Biologický

Věk:

Pohlaví: Muž

Žena